

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра дошкільної та початкової освіти**

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**

Кваліфікаційна робота
здобувачки освітнього ступеня «магістр»
спеціальності: 013 Початкова освіта
освітньої програми: Початкова освіта.
Інклюзивна освіта
Крецу В.П.

Керівник: к.пед.н, доцент Граматик Н.В.
Рецензент: к.пед.н, доцент Звєкова В.К.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти

протокол № 6 від « 4 січня 2023 р.

Завідувачка кафедри:

Іванова Д.Г.
(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист на відкритому засіданні ЕК
« 23 » січня 2023 р.

Оцінка 75
(за стобальною шкалою)

добре
(за традиційною шкалою)

Голова ЕК

Біла О.О.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1. Креативність як предмет науково-педагогічних досліджень.....	7
1.2. Креативність як невід’ємна складова SOFT SKILLS в умовах Нової української школи.....	11
1.3. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності молодших школярів.....	15
Висновки до першого розділу.....	20
РОЗДІЛ II. ДИДАКТИЧНІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	23
2.1 Умови та принципи формування креативного мислення молодших школярів.....	23
2.2 Своєрідність розвитку креативного мислення молодших школярів	28
2.3. Сучасні технології формування креативного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».....	31
Висновки до другого розділу.....	35
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	38
3.1 Методи та прийоми формування креативного мислення учнів на уроках курсу інтегрованого курсу «Я досліджую світ».....	38
3.2 Практична складова розвитку креативного потенціалу молодших школярів.....	46
3.3 Особливості організації креативної діяльності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».....	60
Висновки до третього розділу.....	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Початкова ланка загальної середньої освіти, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальше становлення особистості дитини, зокрема її інтелектуальний, соціальний, фізичний розвиток. Саме розвиток інтелектуальних здібностей учнів початкової школи органічно пов'язане з розвитком креативного мислення школярів, що дозволить досягти бажаного результату та самореалізуватися. До того ж креативність є своєрідним середовищем для адаптації молодших школярів у соціумі.

Питання розвитку креативності молодших школярів є надзвичайно актуальним у наш час. Адже нова філософія освіти, становлення Нової української школи спрямовані на формування творчої та критично мислячих учнів. З огляду на це, початкова освіта займає пріоритетну позицію в системі загальної середньої освіти та виступає підґрунтям формування ініціативної особистості, креативність і творчість якої буде сприяти розвитку суспільства і держави.

Варто зауважити, що креативне мислення – важливий аспект не лише в освітнього процесу, а й повсякденного життя. Зокрема креативна особистість стає затребуваною суспільством на всіх щаблях її формування.

Так, сучасні науковці визначають креативне мислення як таке, що має результатом відкриття принципово нового чи удосконаленого рішення цього або іншого завдання. Цілком зрозуміло, що високий інтелектуальний рівень дитини в поєднанні зі здатністю до творчості, це виняток та рідкісне явище у звичайному класі. Проте потенційна творчість властива кожній дитині.

Принагідно зауважимо, що креативність є характерною ознакою творчої особистості, здатної виявляти власну ініціативу. А це, в свою чергу, потребує докорінної зміни педагогічного супроводу становлення молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності, створення креативного середовища в освітньому закладі.

Загальновідомо, що молодший шкільний вік є найбільш сенситивним для розвитку креативності, оскільки саме в цей період відбувається становлення новоутворень особистості.

Таким чином, креативна освіта передбачає творчу активність як учня, так і педагога щодо створення індивідуального простору спрямованого на засвоєння молодшими школярами досвіду повсякденного життя в суспільстві, здійснюючи власні відкриття та отримання творчого продукту інтелектуальної діяльності і самостійного створення нового.

Увага до цієї проблеми не послаблювалась у психолого-педагогічній науці протягом усього періоду її розвитку. Їй були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, креативну концепцію освіти досліджують такі педагоги і вчені, як В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібик, І. Зязюн, Н. Лубенець, С. Максименко, А. Сологуб, В. Мадзігон, С. Сисоєва та інші. Загальні основи креативності – Д.Богоявленська, М. Воллах, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, О. Кононко, А. Маслоу, В. Моляко, С. Русова, О. Савченко, В. Роменець, Р. Стернберг, П. Торренс, О. Ярошинська. Виходити за межі власної індивідуальності та створювати оригінальні цінності були предметом дослідження Н. Вишнякової, І. Гриненко, Н. Добровольської, О. Кульчицької, Е. Фромм.

Взаємозалежність між розвитком креативності особистості молодшого школяра та професійної майстерності вчителя досліджували Н. Гузій, М. Костенко, Н. Кузьміна, В. Фрицюк.

Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема представлена в роботах І. Воронюк, В. Дружиніна, Н. Міщенко, В. Павленко, І. Полякової, І. Станіславчук, В. Фадєєва, І. Шахіної та інших.

Низка кваліфікаційних робіт присвячена розвитку креативності учнів початкових класів, зокрема в освітньому процесі (М. Борисьонка, В. Меркотан, А. Петляк, О. Рикова, А. Улащук), на уроках математики (Т. Тимошенко), в образотворчій діяльності (А. Ротар), на уроках літературного читання (О. Шваб) тощо.

Грунтовні дослідження розвитку креативності молодших школярів представлені й у дисертаційних дослідженнях як вітчизняних (А.В. Ковінько, Е.Б. Лебединський, Ю.С. Чапюк, О.М. Чорна), так і зарубіжних науковців (Х. Імей).

Проте, варто зауважити, що незважаючи на загальне зростання інтересу вітчизняних науковців до проблеми розвитку креативності молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей, й досі залишається недостатньо дослідженою саме методологія креативності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Виникнення протиріч між потенційними можливостями учнів у розвитку їх креативних ініціатив у процесі освітньої діяльності та недостатньою реалізацією нових методів і технологій її розвитку, було визначено тему кваліфікаційної роботи: *«Розвиток креативного мислення молодших школярів у процесі навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»»*.

Відтак, вибір теми зумовлений потребами Нової української школи, що передбачають розвиток творчого потенціалу особистості молодшого школяра. Це й послужило причиною наукового пошуку ефективних шляхів розвитку креативного мислення учнів у процесі вивчення природничої освітньої галузі, відповідно до вимог шкільної практики.

З огляду на зазначене *метою кваліфікаційної роботи є*: визначити й експериментально апробувати методику розвитку креативного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Відповідно до мети виділені такі *завдання дослідження*:

1. Уточнити сутність поняття «креативне мислення» молодших школярів з огляду на психолого-педагогічну теорію та практику.

2. Визначити психолого-педагогічні умови розвитку креативного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

3. Визначити рівні вияву креативного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

4. Експериментально апробувати педагогічні умови розвитку креативного мислення молодших школярів у процесі активізації пізнавальної уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативного мислення молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку креативного мислення молодших школярів у процесі активізації пізнавальної діяльності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Для досягнення мети кваліфікаційної роботи було використано комплекс методів: теоретичні – вивчення та аналіз психолого-педагогічних і методичних джерел з проблеми дослідження, фахових періодичних видань; спостереження за освітнім процесом початкової школи; емпіричні – анкетування, тестування; методи математичної статистики – реєстрація, визначення середніх величин.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у поглибленому вивченні педагогічної категорії «креативне мислення» молодших школярів та її розгляді у контексті пізнавальної діяльності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що визначено педагогічні умови розвитку креативного мислення молодших школярів, які можна впроваджувати вчителями та здобувачами вищої освіти безпосередньо в освітню практику школи першого ступеня.

Апробація результатів дослідження відбувалися в процесі проходження виробничої (педагогічної) практики в 3-4 класах Білгород-Дністровського закладу загальної середньої освіти, матеріали роботи обговорювалися на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти ІДГУ, представлені у вигляді тез у матеріалах Міжнародної наукової інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницьк, січень 2023 р.)

Структура змісту кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Креативність як предмет науково-педагогічних досліджень

Світ, в якому ми живемо, постійно змінюється. Швидке зростання наукового та технологічного прогресу робить необхідним розвивати та навчати людей з творчим мисленням та здатністю до нестандартного вирішення проблем. Творче мислення допомагає людині впоратися з різними життєвими обставинами, а не піддатися їм і дозволяє їй піднятися над ними. Будь-яка людина в процесі свого існування розвиває та виводить творчі здібності та якості, які допомагають їй впоратися з не стандартною ситуацією.

У житті є обставини та зміни, з якими потрібно впоратися, людина, яка має творче, не стандартне мислення, буде готова до цього, оскільки вона постійно контактує із зовнішнім світом і бере участь у ньому. Вона не тільки адаптується до чогось нового, але й бере пряму роль у плануванні та зміні навколишньої реальності. Творчість присутня в більшій чи меншій мірі у будь-якій людині. У житті людини немає ситуації, в якій вона не могла б знайти вихід, побачити нові можливості. Розвиток творчості можливий завдяки освіті в процесі діяльності, лише після цього вона проявляється в житті з часом.

Творчість дозволяє нам відкрити нове у друга, і не боятися зустріти невідомого, а прийти до нового досвіду. Ю. І. Салов та Ю. С. Тюнников у дослідженні поняття «творчості» справедливо стверджують, що крім наукового інтересу до вивчення творчості, ця якість привертає увагу як важливий фактор гуманістичного розвитку людства в цілому [52, с. 16].

Вперше ця концепція та термін почали використовуватись з кінця ХХ століття в психології, а пізніше в педагогіці. Аналіз психологічної та педагогічної літератури вказує на те, що в науці немає єдиної думки щодо характеристики концепції «творчості». Деякі дослідники цієї галузі вважають, що творчість та інтелект - це не одне і те ж. Інтелект визначається як здатність збирати дані та застосовувати їх за різних обставин. Творчість заснована на

одних і тих же здібностях, але також доповнює їх, оскільки це створює нові зв'язки між отриманими даними.

Першим, хто звернув увагу на вивчення цього питання, був психолог Л. Л. Терстоун, який висунув гіпотезу про розрізнення творчих здібностей та інтелекту. За словами Л. Л. Терстона, творчі здібності проявляються під час «розслаблення», «розсіювання уваги», а не тоді, коли увага зосереджена на вирішенні проблемної ситуації[54, с. 32]. Крім того, думки вчених відрізняються: деякі вважають, що творчість є характеристикою когнітивної сфери, інші шукають її початки в особистій сфері, інші говорять про це як синтез когнітивного та особистого.

Такі різноманітні підходи різних дослідників для розуміння творчості вказують на складність та універсальність цієї концепції: існує стільки ж типів людської діяльності, стільки ж аспектів, скільки людської природи (фізична, психічна, інтелектуальна, соціальна, емоційна тощо), і вони присутні на всіх вікових кроках і у всіх культурах. Ці типи та аспекти відрізняються за ступенем та рівнем. Безперервність слід шукати в продукті творчості, а не в найкреативнішому процесі.

Дж. Гілфорд був одним із перших, хто провів наукові експерименти щодо вивчення творчості шляхом мислення. За словами Дж. Гілфорда, для того, щоб творчо подумати, ми повинні відмовитися від шаблонних способів мислення. У структурі творчості, за словами Дж. Гілфорда, дивергентне мислення займає важливе місце, що є засобом для самовираження і дозволяє виникати оригінальні ідеї, поставити нові проблеми[52, с. 23].

Конвертоване мислення, на відміну від дивергентного мислення, спрямоване на пошук єдиної правильної відповіді. Вивчаючи на практиці, що мислення розвивається у дітей, психолог дійшов висновку, що конвергент запобігає формуванню творчих здібностей. Послідовник дослідження в галузі творчості Е. П. Торренс продовжував вивчати творче мислення. За словами Е. П. Торренса, творчість –це здатність посилити сприйняття недоліків, прогалин у знаннях, дисгармонії тощо. Він розробив тести, з якими людина була

звільнена від мислення шаблону, і почала думати творчо, не стандартно. М. А. Холодна при дослідженні творчості описує її як здатність генерувати багато оригінальних ідей у нерафінованих умовах діяльності [29, с. 43]. Ю. І. Салов та Ю. С. Тунніков, вивчаючи дослідження своїх попередників визначили, що творчість – це творчі можливості (здібності) людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, індивідуальній діяльності, що характеризує особистість чи її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення [52, с. 16]. Е. Фромм розуміє творчість як здатність бути здивованим та відомим, щоб знайти рішення в не стандартних ситуаціях, це зосередження уваги на виявленні нового та здатність глибоко усвідомлювати свій досвід. Подібним до цього підходу є варіант визначення творчості, який пропонує Д. Фельдман, котрий характеризує творчість як досягнення чогось значного та нового [26, с. 12].

Вивчення іноземних вчених «творчості» було розділено у вивченні різних аспектів цієї якості: творчість як риса особистості (А. Х. Маслоу, К. Роджерс та ін.), творчість як здатність (К. Сміт тощо), творчість як процес (Р. Torrens, D. Simson, E. Fromm тощо), творчість як продукт (J. Gilford, G. Wallace, S. Mednik, Z. Freud тощо). Так, наприклад, Дж. Гілфорд визначив два типи творчих продуктів: відчутні, визнані культурою та психологічні, що можуть бути не лише відчутним, але й вираженим ідеями. Успішна нова ідея чи продукт буде успішним, коли внутрішній світ людини розширюється і впливає система цінностей усієї культури. Згідно з цим, можна зазначити, що, створюючи творчий продукт, творчість можна розділити на індивідуальну та публічну. Індивідуальна творчість проявляється з досвіду людини, а публічна спрямована на всю культуру.

Наприклад, дитина, яка досягає успіху у тому, що вона ніколи раніше не робила, є індивідуальною, соціально не відновленою, тому так важливо розвивати творчі схильності, щоб в майбутньому вона могла використовувати свої творчі здібності для громадськості. Не можна не звернути увагу на те, що індивідуальна творчість необхідна для розвитку людини, що, в свою чергу,

стимулює її для громадської творчості, що впливає на соціальні процеси. Інший вчений, Е. П. Торренс, вивчав творчість як творчий процес, що складається з декількох фаз: виправлення цих проблем; пошук їх рішення, гіпотези; і нарешті, формулювання та повідомлення про результат рішення [54 с. 23]. Кожна з цих фаз призводить людину до певного психічного стану, який переживається як напруга, розчарування, радість і в кінцевій фазі як концентрація. Згідно з цим, творчість визначається як вирішення проблем, коли в кожній ситуації для прийняття рішення необхідне творче мислення.

Серед інших робіт популярними є публікації С.Л. Рубінштейна, який присвятив свою експериментальну роботу вивченню продуктивного творчого мислення. У своїх дослідженнях він вважає творчість як творення в діяльності щось нове, оригінальне, яке також включається не лише в історію розвитку самого Творця, але в історію розвитку науки, мистецтва тощо [32, с. 34]. Оригінальна інтерпретація творчості була запропонована Д. Б. Епіфанією, яка вважає її як інтелектуальну діяльність, як здатність виходити за рамки певної ситуації. Вона не погоджується з думкою Дж. Гілфорда та вважає, що рух думки в різних напрямках не є результатом його руху в широті, а, навпаки, в глибині. За словами Д. Б. Епіфанії, творче мислення – це логічне мислення, яке розвивається в процесі різних умов. В. М. Козленко розглядає творчість як потребу в дослідницькій діяльності, яка притаманна кожній людині від народження і проявляється у формі рефлексу [37, с. 4].

Дослідження в галузі творчості тривають. Останні дослідження в галузі творчості дітей, проведених А.І. Савенков, О.Л. Яковлева, А.А. Лутва та інші, вважаючи творчість як знак обдарованості та особисту характеристику. Таким чином, концепція творчості розглядається наукою по-різному, залежно від того, що є в центрі уваги: творча особистість, творчий продукт, творчий процес. Одним із проявів творчого ставлення є творче мислення, тому багато вчених присвятили дослідження в цьому напрямку. Ми «думаємо», коли внутрішня чи зовнішня мотивація дає поштовх нашій уяві; ми «думаємо», коли згадуємо, плануємо, хочемо висловити почуття; ми «думаємо», коли намагаємось

вирішити проблему. Все це - це творче мислення, діяльність, реакція на будь-який стимул.

Тому вчені творчості вважають творчими здібностями, як ознака обдарованості, як творчий потенціал, який покладається у кожную людину, включаючи когнітивні потреби, пороги реагування на новизну та не стандартні ситуації.

1.2. Креативність як невід’ємна складова SOFT SKILLS в умовах Нової української школи

Термін «soft skills» є одним з треків нашого світу, що динамічно змінюється. Однак, незважаючи на його популярність, універсального розуміння поки що не існує. У перекладі з англійської soft skills позначають «м’які» навички, або «гнучкі» навички. В Оксфордському словнику ми бачимо, що «м’які» навички – це «особисті якості, які дозволяють ефективно і гармонійно взаємодіяти з іншими людьми», наприклад здійснювати продуктивну комунікацію. Водночас змістовна сторона поняття потребує інтегративного розуміння середовища та особистісного ресурсу.

«Гнучкі» навички (англ. soft skills) – комплекс неспеціалізованих, важливих для кар’єри надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов’язані з конкретною предметною областю [66, с. 32].

Проблемою розвитку «м’яких» навичок у різний час займалися багато вчених, які по-різному розглядали та визначали поняття «soft skills», що можна пояснити особливостями сприйняття та сферою наукових інтересів кожного з них. Слід зазначити, що всі існуючі визначення поняття частково взаємопов’язані і взаємозалежні, а деякі тісно переплітаються один з одним. Практика цілісного сприйняття поняття «soft skills» та його змісту успішно, на наш погляд, визначається за допомогою контент-аналізу.

Так, О. Абашкіна під soft skills розуміє людські якості, без яких навіть найкращий професіонал не зможе досягти гарного результату. О. В.

Бариноварозглядає розвиток soft skills в рамках компетентнісного підходу і акцентує увагу на тому, що компетенції, що формуються у студентів, – цедодаткова (допоміжна) мова спілкування замовника фахівців (роботодавця) з вузом, який береться за підготовку фахівців з якостями, заданими (описаними) замовником (роботодавцем) за допомогою компетенцій, маючи на увазі під цими якостями певний набір soft skills. Є. Гайдученко, А. Марушев під «soft skills» розуміють навички, що дозволяють знаходити спільну мову з іншими людьми, налагоджувати та підтримувати з ними зв'язки, вміти доносити свої думки. Іншими словами, «soft skills» – це навички ефективних комунікаторів та лідерів, необхідні як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності. На думку В. Давидової, «soft skills» – навички, набуті завдяки додатковій освіті та особистому життєвому досвіду та використовувані для власного розвитку саме у професійній діяльності. М. В. Жадько, М. А. Чуркіна розглядають розвиток soft skills у площині професійних міжособистісних відносин, які передбачають включення до робочого та організаційного контекстів підприємства, розуміння та подання корпоративних інтересів, постановку та вирішення професійних завдань. І. Канардов досліджує психологічну складову soft skills і відносить до соціальних навичок: вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, роботу в команді, особистісний розвиток, управління часом, ерудованість, креативність та ін. Подібність у змісті поняття ми відзначаємо в дослідженнях Ю. Портланда, який також визначає «softskills» як соціальні навички, що дають змогу встановлювати взаємодію з різними віковими категоріями людей. А. І. Івоніна, О. Л. Чуланова, Ю. М. Давлетшина вважають, що «softskills» слід розглядати як «м'які компетенції», яким властивий розвиток у «професійній діяльності» та наявність яких викликає спільна увага роботодавців при прийомі на роботу та при формуванні моделі компетенції конкретних посад. Для О. Сосницької softskills – це комунікативні та управлінські таланти, які, на думку автора, включають вміння переконувати, лідирувати, керувати, робити презентації, знаходити необхідний підхід до людей, здатність вирішувати

конфліктні ситуації, ораторське мистецтво. Іншими словами, під цими талантами вона розуміє не якості та навички, притаманні певним професіям, а ті, які можна визначити як загальнолюдські. Д. Татаурщикова під «softskills» розуміє уніфіковані навички та особисті якості, що сприяють підвищенню ефективності роботи та взаємодії з оточуючими людьми, відносячи до цих навичокуправління особистим розвитком, уміння надати першу допомогу, грамотно керувати своїм часом, переконувати, навик ведення переговорів, лідерство і т. д. В.Шипілов розглядає «softskills» як «соціально-психологічні навички: комунікативні, лідерські, командні, публічні та інші». Він вважає, що ці навички можуть бути корисними «у більшості життєвих ситуацій» і пов'язані із взаємодією людей один з одним. І. Мілевські для опису softskills використовує концепцію емоційного інтелекту, який визначається здатністю людини правильно зчитувати обстановку, вловлювати те, чого потребують інші люди, знати їх сильні та слабкі сторони, не піддаватися негативу та бути привабливим для інших[49].

В. Шипілов підрозділяє soft skills на такі групи[51, с. 37]:

- ✓ Базові комунікативні навички – командна робота, ведення переговорів, самопрезентація, проведення презентацій, базові навички продажу, публічні виступи, націленість на результат, діловий лист, клієнтоорієнтованість.
- ✓ Навички self-менеджменту – управління емоціями, управління стресом, управління власним розвитком, планування та цілепокладання, тайм-менеджмент, енергія, ентузіазм, ініціативність, наполегливість, рефлексія, використання зворотного зв'язку.
- ✓ Навички ефективного мислення – системне мислення, креативне мислення, структурне мислення, логічне мислення, пошук та аналіз інформації, вироблення та прийняття рішень, проектне мислення, тактичне та стратегічне мислення.

- ✓ Управлінські навички – управління виконанням, планування, постановка завдань співробітникам, мотивування, контроль реалізації завдань, наставництво (розвиток співробітників) – менторинг, коучинг, ситуаційне керівництво та лідерство, ведення нарад, подання зворотного зв'язку, управління проектами, делегування.

У статті А. Е. Цимбалюк розглядається класифікація soft skills, запропонована Drew C. Appleby. Вона містить в собі [50, с. 219]:

- ✓ Мотивацію та відданість (Motivation and Commitment).
- ✓ Ініціативу, допитливість (Enthusiasm).
- ✓ Амбіції (Ambition).
- ✓ Цілі (Goals).
- ✓ Таланти (Talents).
- ✓ Відвідуваність (Attendance).
- ✓ Підготовку (Preparation).
- ✓ Навички міжособистісної взаємодії (Interpersonal Skills).
- ✓ Навички мислення (Thinking Skills).

При поділі soft skills на групи можна спиратися на цей підхід. Виходячи з цього, основа виділення видів soft skills – це завдання, пов'язані з професійної діяльністю, які вирішує людина. Якщо розглядати soft skills у рамках класифікації завдань та видів діяльності, що пропонуються Ю.П. Поваренковим, як ми писали раніше, можна назвати soft skills, пов'язані з рішенням загальнопрофесійних завдань пов'язані з рішенням метапрофесіональних завдань, які стосуються МПВК. Для використання в рамках емпіричного дослідження та систематизації можна умовно виділити такі завдання, що відрізняються по предмету спрямованості:

- ✓ Завдання, спрямовані на керування собою.
- ✓ Завдання, спрямовані на взаємодію з іншими людьми.
- ✓ Завдання, спрямовані на вирішення професійних завдань.

На основі цього ми можемо виділити такі групи soft skills:

- ✓ Soft skills, спрямовані на саму людину: управління своїми емоціями, управління власним розвитком, навички самовчення, саморегуляції тощо.
- ✓ Soft skills, спрямовані на інших людей: комунікативні навички, навички командної роботи та лідерства, вміння вести переговори, емпатія та ін.
- ✓ Soft skills, спрямовані на вирішення загальнопрофесійних завдань у широкому плані: навички мислення (критичне, стратегічне, системне тощо), вирішення проблем, відповідальність, прийняття рішень, адаптивність, старанність та ін.

1.3. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності молодших школярів

Механізмами розвитку креативності на уроках(у позаурочному режимі навчання, у тренінгових групах) можуть бути творчі оригінальні завдання, які можуть змінити внутрішню мотивацію, створити позитивні установки, створити ситуації успіху, що спричинить прояв інтересу до таких занять.

Креативність слід сприймати як творчі здібності, які можуть виявлятися у спілкуванні, мисленні, окремих видах діяльності. Креативність деякими вченими сприймається як незалежний чинник обдарованості, як сприйнятливість до нових ідей. Це здатність підлітка до продукування принципово нових ідей.

На думку Е. П. Торренса, креативність включає: підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, здатність породжувати незвичайні ідеї, швидко вирішувати проблемні ситуації. Проблема розвитку креативності як самостійної, незалежної від інтелекту властивості, поки що залишається невирішеною [54, с. 17]. Тому розвиток творчого мислення, створення навчальних та інших соціально значущих ситуацій, що характеризуються нестандартністю, незавершеністю, відкритістю для інтеграції нових елементів у структурі обдарованості підлітка. Заохочувати учнів і

заохочувати їх до створення різноманітних нових ідей, до багатоваріантності відповідей, до оригінальності, вміння швидко знаходити нестандартні рішення.

Тому при розвитку пізнавальної активності підлітків з різним рівнем освітнього ресурсу необхідно створювати умови, за яких самі підлітки зможуть генерувати ідеї та здобувати знання, умови, що сприяють розвитку системного мислення, уміння оцінювати, досліджувати та відкривати щось нове.

Е. П. Торренс дає визначення креативності як природного процесу, що дає можливість виявити здатність до творчості та умови, що стимулюють цей процес. Він розглядає креативність як один із показників обдарованості. Далі автор вважає, що креативність – це означає копати глибше, дивитися краще, дозволяє розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє. У більшості наукових концепцій обдарованість і її розвиток пов'язують із творчимиможливостями і здібностями, визначеними як креативність.

Креативність може виявлятися у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності. Дж. Гілфорд виділив 2 типи мислення: конвергентне (послідовне, логічне) та дивергентне (альтернативне, що відступає від логіки). Більшість психологічних тестів креативності спрямовано на виявлення здібностей до дивергентного мислення. Необхідно уточнити ряд понять пов'язаних з розвитком креативності у підлітків, наприклад, зустрічаються підлітки з середніми здібностями [52].

Здібності вищі за середній рівень. У цьому контексті термін «здатності» має дещо нетрадиційний відтінок. Тут маються на увазі широкий спектр явищ, як, наприклад, найрізноманітніші знання, вміння і навички, без яких жодна творча діяльність неможлива – з одного боку, з іншого – якби представлені можливості їх застосування найрізноманітнішої діяльності. Інше поняття інтелект – вводиться Ж. Піаже як певна форма когнітивного аспекту поведінки, функціональне значення якого – структурування відносин між середовищем та організмом. Таким чином, згідно з Ж. Піаже, інтелект особлива форма взаємодії між суб'єктом та об'єктами, специфічна діяльність, яка, буде, похідною від

зовнішньої предметної діяльності, постає як сукупність інтеріоризованих операцій скоординованих між собою та утворюючих зворотні, стійкі та одночасно рухливі цілісні структури.

Інтелект, вважає Ж. Піаже, можна визначити як прогресуючу зворотність мобільних психічних структур, що те саме, як стан рівноваги, до якого тяжіють всі послідовно розташовані адаптації сенсомоторного і когнітивного порядку, так само як і всі асиміляційні та акомодуючі взаємодії організму із середовищем[26].

Креативність визначалася Е. П. Торренсом як природний процес, який породжується сильною потребою людини у знятті напруги, що виникає в ситуації невизначеності чи незавершеності. Розгляд креативності як процесу дає можливість виявляти як здібності до творчості, так і умови, що наділяють і стимулюють цей процес, а також оцінювати його продукти (результати). Індивід стає чутливим до проблем, дефіциту та прогалин знань, до об'єднання різнопланової інформації, до дисгармонії елементів; визначає пов'язані з цим проблеми; шукає їх вирішення, висуває припущення та гіпотези про можливість рішень; перевіряє та спростовує ці гіпотези; модифікує їх; перевіряє їх ще раз; остаточно доводить результат.

Творчість – аналог терміну «креативність» – здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися в мисленні від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Креативність охоплює деяку сукупність розумових та особистісних якостей, що сприяють становленню здатності до творчості. Одним із компонентів креативності, який, однак, не вичерпує її повністю, є здатність особистості до дивергентного мислення.

Дивергентне мислення – метод творчого мислення, який зазвичай застосовується для вирішення проблем і завдань. Полягає він у пошуку безлічі рішень однієї й тієї проблеми.

У матеріалах досліджень психології творчості, проведених останнім часом, міститься досить багато параметрів, що характеризують цю властивість

особистості. У Е. П. Торренса їх чотири (швидкість, оригінальність, гнучкість, розробленість)[54, с. 107]:

- ✓ Гнучкість – це здатність легко переходити від явища одного класу до явищ іншого класу, часто дуже далеких за змістом. Протилежну якість називають інертністю мислення.
- ✓ Побіжність (продуктивність) – відображає здатність до породження великої кількості ідей, виражених у словесних формулюваннях або у вигляді малюнків.
- ✓ Оригінальність – один із основних показників креативності. Це здатність висувати нові, несподівані ідеї, від широковідомих і загальноприйнятих.
- ✓ Розробленість. Творці можуть бути умовно поділені на великі групи: одні вміють найкраще продукувати оригінальні ідеї, інші детально творчо розробляти існуючі. Ці варіанти творчої діяльності фахівцями не ранжуються, вважається, що це різні способи реалізації творчої особистості.

Слід диференціювати креативний продукт та креативний процес. Продукт творчого мислення можна оцінювати за двома факторами – зайого оригінальністю та його значенням.

Креативний процес – почутливості до проблеми, здатності до синтезу, почуття подібності та розуміння відмінностей, здатності до відтворення відсутніх деталей; дивергентності мислення; передбачуваності мислення; швидкість думки (швидкість мови) і т.д.

Обдарованість – цеякість психіки, яка системно розвивається протягом життя, що визначає можливість досягнення людиною більш високих (незвичайних, непересічних) результатів в одному або кількох видах діяльності в порівнянні з іншими людьми.

Ознаки обдарованості – цеособливості обдарованої дитини, які виявляються у її реальній діяльності. І можуть бути оцінені лише на рівні

спостереження характером його дій. Ознаки явної обдарованості зафіксовані у її визначенні пов'язані з високим рівнем виконання діяльності. Водночас про обдарованість дитини слід судити в єдності категорій «хочу» та «можу». Тому ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки обдарованої дитини: інструментальний і мотиваційний. Інструментальний характеризує методи її діяльності. Мотиваційний – характеризує ставлення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також своєї діяльності.

Американські психологи Д. Гоуен та М. Терман, намагалися вивчити зв'язок між розумовою обдарованістю та здатністю до творчості, і встановили, що розумова обдарованість зумовлена генетично, і високі показники індивід може зберігати на все життя. Наступне завдання, яке ставили вчені: це виявлення психологічних рис та особливостей особистості, пов'язаних із креативністю[26, с. 11]. Було встановлено, що люди, здатні до творчості, вирізняються схильністю до фантазування.

Спроби вивчення зв'язку творчої обдарованості відбувається з іншими особливостями психіки також робилися різними вченими, такими як Т. Брінк, Стюарт і Клейсон, Д. Шуберт, Д. Хетинам. Ними також був встановлений зв'язок креативності з інтелектом, але в той же час не можна вважати, що більшість розумово обдарованих людей мають творчі здібності.

Дж. Йенсен, М. Мінер, Еге. Сегунда стверджують, що здатність до творчості має динамічний характер, вона розвивається в часі, починаючи з дитинства, і активізується в підлітковому віці. Джонсон, Фогель, які проводили експерименти щодо розвитку творчих здібностей у часі визначили, період 2-29 років найбільш активний, далі розвиток творчих здібностей не відбувається.

Д. Осубел, вважає, що творчі здібності є допоміжні інтелектуальні якості та особисті риси, які допомагають реалізувати здатність до творчості, людина з творчим потенціалом мають гнучкість, відкритість розуму, велику широту інтересів, воліють до складних варіантів рішень.

Е.П. Торренс, як і більшість вчених, вважає, що існують обов'язкові ознаки обдарованості: інтелектуальний розвиток вищий за середній рівень, наявність мотивації та здатності до креативності[54, с. 38].

Висновки до першого розділу

Аналіз психологічної та педагогічної літератури вказує на те, що в науці немає єдиної думки щодо характеристики концепції «творчості». Деякі дослідники цієї галузі вважають, що творчість та інтелект - це не одне і те ж. Інтелект визначається як здатність збирати дані та застосовувати їх за різних обставин. Творчість заснована на одних і тих же здібностях, але також доповнює їх, оскільки це створює нові зв'язки між отриманими даними.

Першим, хто звернув увагу на вивчення цього питання, був психолог Л. Л. Терстоун, який висунув гіпотезу про розрізнення творчих здібностей та інтелекту.

Крім того, думки вчених відрізняються: деякі вважають, що творчість є характеристикою когнітивної сфери, інші шукають її початки в особистій сфері, інші говорять про це як синтез когнітивного та особистого.

Такі різноманітні підходи різних дослідників для розуміння творчості вказують на складність та універсальність цієї концепції: існує стільки ж типів людської діяльності, стільки ж аспектів, скільки людської природи (фізична, психічна, інтелектуальна, соціальна, емоційна тощо), і вони присутні на всіх вікових кроках і у всіх культурах. Ці типи та аспекти відрізняються за ступенем та рівнем. Безперервність слід шукати в продукті творчості, а не в найкреативнішому процесі.

Дж. Гілфорд був одним із перших, хто провів наукові експерименти щодо вивчення творчості шляхом мислення. За словами Дж. Гілфорда, для того, щоб творчо подумати, ми повинні відмовитися від шаблонних способів мислення. У структурі творчості, за словами Дж. Гілфорда, дивергентне мислення займає

важливе місце, що є засобом для самовираження і дозволяє виникати оригінальні ідеї, поставити нові проблеми.

Конвертоване мислення, на відміну від дивергентного мислення, спрямоване на пошук єдиної правильної відповіді. Вивчаючи на практиці, що мислення розвивається у дітей, психолог дійшов висновку, що конвергент запобігає формуванню творчих здібностей.

Вивчення іноземних вчених «творчості» було розділено у вивченні різних аспектів цієї якості: творчість як риса особистості (А. Х. Маслоу, К. Роджерс та ін.), творчість як здатність (К. Сміт тощо), творчість як процес (Р. Torrens, D. Simson, E. Fromm тощо), творчість як продукт (J. Gilford, G. Wallace, S. Mednik, Z. Freud тощо).

Було також встановлено, що «гнучкі» навички (англ. soft skills) –комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною областю.

Для використання в рамках емпіричного дослідження та систематизації можна умовно виділити такі завдання, що відрізняються по предмету спрямованості:

- ✓ Завдання, спрямовані на керування собою.
- ✓ Завдання, спрямовані на взаємодію з іншими людьми.
- ✓ Завдання, спрямовані на вирішення професійних завдань.

На основі цього ми можемо виділити такі групи soft skills:

- ✓ Soft skills, спрямовані на саму людину: управління своїми емоціями, управління власним розвитком, навички самовчення, саморегуляції тощо.
- ✓ Soft skills, спрямовані на інших людей: комунікативні навички, навички командної роботи та лідерства, уміння вести переговори, емпатія та ін.
- ✓ Soft skills, спрямовані на вирішення загальнопрофесійних завдань у широкому плані: навички мислення (критичне, стратегічне,

системне тощо), вирішення проблем, відповідальність, прийняття рішень, адаптивність, старанність та ін.

Творчість – аналог терміну «креативність» – здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися в мисленні від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Креативність охоплює деяку сукупність розумових та особистісних якостей, що сприяють становленню здатності до творчості. Одним із компонентів креативності, який, однак, не вичерпує її повністю, є здатність особистості до дивергентного мислення.

РОЗДІЛ II. ДИДАКТИЧНІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Закладка не определена.

2.1 Умови та принципи формування креативного мислення молодших школярів

Відмінною рисою творчої діяльності дітей є суб'єктивна новинка продукту діяльності. У своїй об'єктивній значущості «відкриття» дитини може бути новим, незвичним, але в той же час виконуватись відповідно до напрямку вчителя, згідно з його ідеєю, з його допомогою, а тому не бути творчістю. І в той же час дитина може запропонувати таке рішення, яке вже відомо, використовувалося на практиці, але вона думала про нього самостійно, не копіюючи відомого.

У цьому випадку ми маємо справу з творчим процесом, заснованим на гурті, інтуїції та незалежному мисленні учня. Тут важливий самий психологічний механізм діяльності, в якому утворюється здатність вирішувати не стандартні проблеми.

Успішне формування творчого мислення серед молодших школярів можливе лише на основі вчителя, що обзначає основні особливості творчості дітей та вирішення центральних завдань у розвитку творчого мислення.

Р. В. Блонський точно помітив основні відмінні риси творчості дітей: дитяча вигадка нудна, а дитина не критично ставиться до неї; дитина - раб до своєї бідної фантазії[3, с. 23]. Основним фактором, який визначає творче мислення дитини, є її досвід: творча діяльність уяви безпосередньо залежить від багатства та різноманітності людського досвіду. Звідси - перше найважливіше завдання у формуванні творчого мислення молодших школярів. Для того, щоб сформувати здатність творчо вирішувати проблеми у учнів, необхідно, перш за все, піклуватися про розвиток горизонту ерудиції, створення реальної чуттєвої основи для уяви.

Особливістю творчого мислення школярів полягає в тому, що дитина некомпетентна щодо свого продукту творчості.

План дітей не спрямований будь-якими ідеями, критеріями, вимогами, а отже, є суб'єктивними.

Розвиток творчого мислення невіддільний від формування навичок виконання. Чим більш універсальні та досконаліші навички учнів, тим багатші їх фантазія, реальніші їхні ідеї, тим складніші завдання виконують діти.

Психологи встановили, що розвиток людського мислення невіддільний від розвитку її мови. Тому найважливішим завданням у розробці творчого мислення учнів є навчити їх здатності усно описувати шляхи вирішення проблем, говорити про методи роботи, називати основні елементи проблеми, зобразити та прочитати графічні зображення. Асиміляція учнями необхідної лексики дуже важлива для формування та розвитку внутрішнього плану дій у них. У будь-якому творчому процесі завдання вирішується спочатку у свідомості, а потім переводиться на зовнішній план.

А. Савенков, працюючи над вивченням спеціального, цілеспрямованого розвитку творчості, відрізняє такі умови для формування творчого мислення учнів[51, с. 25]:

- ✓ паритет завдань дивергентного та конвергентного типу, тобто завдання дивергентного типу повинні бути не лише рівномірними, але й у деяких предметних класах домінувати;
- ✓ домінування можливостей розвитку навчального матеріалу над його насиченістю інформації;
- ✓ поєднання умов для розвитку продуктивного мислення з навичками його практичного використання;
- ✓ домінування власної дослідницької практики щодо репродуктивної асиміляції знань;
- ✓ орієнтація на інтелектуальну ініціативу: поняття «інтелектуальної ініціативи» передбачає прояву у дитини незалежності у вирішенні різних навчальних та дослідницьких проблем, бажання знайти оригінальний, можливо альтернативний спосіб вирішення, розглянути проблему на глибшій рівень або з іншого боку;

- ✓ відмова від конформалізму, необхідно виключити всі моменти, що вимагають конформістичних рішень;
- ✓ формування здібностей для критичності та вірності в оцінці ідей;
- ✓ прагнення до найбільш глибокого вивчення проблеми;
- ✓ висока незалежність освітньої діяльності, незалежний пошук знань, вивчення проблем;
- ✓ індивідуалізація - створення умов для повного прояву та розвитку конкретних особистих функцій предметів навчального процесу;
- ✓ проблема-орієнтація на виробництво проблемних ситуацій для дітей.

Таким чином, дотримання цих умов дозволить формувати творче мислення учнів.

Представляючи творче мислення школярів як невід'ємних стосовно певних типів та форм мислення психологічного явища, ми можемо доповнити вищезазначені умови формування роботи з творчим мисленням у школі принципами, які виникають з концепції творчого мислення школярів як невід'ємного психологічного явища[41, с. 153]:

➤ принцип напрямку формування творчого мислення щодо інтеграції його компонентів. Креативне мислення - це інтегроване утворення і може розвиватися точно завдяки послідовній інтеграції певних типів мислення. Це означає, що головне завдання програми формування полягає не в навчанні індивідуальних параметрів мислення, а в забезпеченні їх інтеграції;

➤ принцип взаємного видобутку певних типів мислення в структурі творчого. Деякі типи мислення не розвиваються самостійно, але значний вплив на інші види певною мірою є їх детермінантами. Так, наприклад, абстрактне мислення може впливати на теоретичне, продуктивне, словесне, образне та системне мислення. Отже, програма формування вимагає обліку таких зв'язків та підтримки на них - можна використовувати деякі окремі типи мислення як інструмент розвитку впливу стосовно інших типів мислення;

➤ принцип відтворення природного онтогенезу творчого мислення. Типи мислення, запропоновані в різних класифікаціях, були пов'язані між собою. Значними є зв'язки як в цих класифікаціях, так і між ними. Природний онтогенез творчого мислення, який полягає у встановленні взаємозв'язку між типами мислення, слід відтворювати та прискорити у штучній формі в формативній програмі;

➤ принцип розвитку складних типів мислення через вузькі та відносно прості типи мислення. Розробляючи системне, продуктивне, розбіжне мислення, необхідно спочатку забезпечити досить високий рівень логічного, образного, словесного мислення. Загалом, у програмі, що розвивається, необхідно штучно відтворити та стимулювати порядкові зв'язки (в генетичних та онтогенетичних планах) між властивостями та типами мислення (логіка, зображення, абстрактність - первинна; систематична, продуктивність - вторинна; дивергентність, прогностичність – третинне);

➤ принцип обліку онтогенетичної звичайної відповідності певних типів мислення в розвитку. Типи мислення, що розвиваються приблизно в той же віковий період, повинні розвиватися паралельно в програмі формування, оскільки це може посилити розвиток ефекту цієї програми;

➤ принцип координації змісту та когнітивних механізмів окремих типів мислення в структурі творчого. Типи мислення, подібні за змістом та когнітивними механізмами (наприклад, абстрактний та логічний, які часто поєднуються в абстрактно-логічний, тим самим підкреслюючи їх істотну єдність), повинні розвиватися в програмі спільно;

➤ принцип взаємопов'язаного розвитку цілями та функціями типів мислення. Деякі типи мислення в структурі креативних стають більш ефективними, якщо вони розроблені стосовно інших видів, які відрізняються від них за термінами, функціями чи змістом. Так, наприклад, логічне мислення стає ще більш ефективним, якщо воно пов'язане з прогностичним: логічне мислення забезпечує структуру вирішення проблеми, а прогностичне мислення

зменшує цю структуру на майбутнє. Формувати такі типи мислення в ізоляції недоцільно;

➤ принцип використання певних типів мислення як універсального навколишнього видування компонентів у структурі творчого мислення. Універсальне посередницьке посилення в структурі творчого мислення може бути словесним та образним мисленням. Тому, по-перше, специфічні вправи повинні використовувати словесний та образний матеріал, надаючи іншим типам мислення, щоб проявити себе в значно іншому контексті; по-друге, типи мислення можуть бути цілеспрямовано пов'язані з іншими видами, розширюючи взаємозв'язок у структурі творчого мислення;

➤ принцип підтримки взаємозв'язку між суттєво протилежними типами мислення. Деякі суттєві типи мислення, наприклад, теоретичні та практичні, все-таки опиняються взаємопов'язаними в структурі творчого мислення, і в процесі цілеспрямованого розвитку творчого мислення ці зв'язки повинні бути зміцнені, тим самим розвиваючи найбільш різні аспекти творчого мислення, зокрема, його діалектичні здібності і збільшення інтелектуального потенціалу учня в цілому;

➤ принцип системного розвитку найвищих типів мислення в структурі творчого. Найвищі типи мислення (системні, розбіжні, прогностичні, продуктивні) функціонують не окремо, але утворюють єдину систему і, в рамках програми, що розвивається вважається ключовими компонентами творчого мислення та в той же час критеріями його розвитку.

➤ Підсумовуючи вищезазначені принципи, можна сформулювати декілька положень, на яких повинно покладатися формування творчого мислення школярів.

Творче мислення не є винятковим щодо універсального розумового явища, а, отже, в програмі розвитку творчого мислення, заснованого на концепції творчого мислення школярів як цілісного психологічного явища, всі, хто бажає навчатися, можуть брати участь; спеціального вибору не потрібно;

Розробка / формування програми творчого мислення - це не програма для виявлення та розвитку обдарованих дітей, а учень навчається для оптимізації учнівського мислення, щоб вивести це мислення на найвищий рівень - творчий;

Невірно і невідповідно говорити про наявність чи відсутність творчого мислення, оскільки потенціал розвитку творчого мислення є потенціалом комбінованого розвитку певних типів мислення, які є частиною його структури.

Основний зміст навчання полягає не в навчанні з винаходу чи «перетягування» плинністю, гнучкістю та оригінальністю, а в розробці компонентів мислення у їх кореляції, факторних відносинах.

Ці положення свідчать про те, що інтегральна природа творчого мислення школярів може розвиватися на контрольованих умовах, і головне, до чого повинна прагнути така формаційна програма - це реконструкція та стимуляція природних інтегральних відносин у структурі творчого мислення учня.

2.2 Своєрідність розвитку креативного мислення молодших школярів

Існує кілька основних концепцій творчого розвитку особистості в дитячому віці, серед них [37, с. 42]:

- ✓ філософська та психолого-педагогічна концепція С. Френе, яка вказує на те, що сімейний, шкільний досвід та досвід спілкування при педагогічному конструюванні середовища домінує як розвиваючий;
- ✓ концепція Р. Штейнера, що розглядає розвиток творчої особистості з себе самої;
- ✓ «прогресивистська педагогіка» Дж. Брунера та Х. Таба, яка вказує на те, що дослідницький досвід дитини наближає її до дорослого творця;
- ✓ «проектна система навчання» У. Кілпатрика заснована на вивченні дотримання інтересів дитини у проектуванні практичного завдання;
- ✓ «мультифакторна теорія» І. Хагена заснована на численних випадкових факторах творчого розвитку тощо.

У психологічному розвитку молодших школярів загально визнано наявність якостей сензитивності:

- ✓ розумової та мовної активності;
- ✓ рухливості уяви;
- ✓ виділення себе із середовища;
- ✓ фантазування;
- ✓ установки на наслідування.

Як зазначено в дослідженнях педагогів і психологів, ранні ознаки підвищених можливостей пізнання, емоційної чуйності або творчості можуть бути як сензитивністю віку, що розглядається, так і підставою для прогнозу обдарованості молодшого школяра. Розвиток сприймається як дозрівання, яке зумовлено загальними принципами біологічної зміни організму на різні фази його існування (А. Біне, Ф. Гальтон та ін.), форми ж прояву здібностей залежить від конкретних обставин життя молодшого школяра. Насамперед, молодший шкільний вік є сензитивним періодом у розвиток творчої уяви.

Психолог Л. С. Виготський у своїх дослідженнях вказував на те, що уява розвивається поступово, згідно з набутим дитиною певним досвідом. Це відбувається через те, що всі образи уяви, які бсвоєрідні і оригінальні вони не були, ґрунтуються на тих уявленнях та враженнях, які людина отримує у реальному житті. Вчені відзначають, що перша форма зв'язку уяви з дійсністю у тому, що всяке створення уяви завжди будується з елементів, з діяльності і з колишнього досвіду людини [37, с. 3].

Уява є вмінням конструювати щось нове у свідомості. Це нове виходить за межі раніше сприйнятого, ґрунтується на враженнях, уявленнях, знаннях, переживаннях, за допомогою нових їх поєднань та співвідношень. Уява є основою будь-якої творчої діяльності і завдяки їй дитина звільняється від інерції мислення, перетворюючи уявлення пам'яті, в результаті забезпечує створення чогось нового.

Відповідно до цього твердження, весь світ культури, зроблений руками людини на відміну світу природи, є продуктом творчої уяви. З цього випливає,

що творча діяльність уяви обумовлена багатством та різноманітністю колишнього досвіду людини.

Педагогічний висновок, який можна зробити з усього вище сказаного, полягає в необхідності розширювати досвід дитини з метою створення міцних основ для її творчої діяльності. Чим більше молодший школяр бачить, чує і переживає, знає, засвоює, чим більшу кількість елементів дійсності він має у своєму досвіді, тим продуктивніше, якісніше за інших рівних умов, буде діяльність її уяви.

Продуктивну творчу уяву можна охарактеризувати не лише оригінальністю і багатством продукованих образів, а й умінням спрямовувати уявлення у потрібний бік, підпорядковувати їх певним цілям. Невміння ж керувати своїми ідеями і підпорядковувати їх своїй меті призводить до того, що найкращі з них не втілюються в життя. Тому основна лінія у розвитку уяви молодшого школяра є розвиток спрямованості уяви, оскільки в дитини цього віку уява йде за предметом і все, що вона створює, має незакінчений і уривчастий характер. Тому необхідно допомогти молодшому школяреві навчитися, не просто уривчасто фантазувати, а реалізовувати свої задуми, створювати нехай невеликі, але закінчені твори.

Одним з головних педагогічних завдань щодо розвитку творчого мислення у молодшому шкільному віці є формування асоціативності, діалектичності та системності мислення, оскільки розвиток саме цих якостей робить мислення молодшого школяра гнучким, оригінальним та продуктивним. Велике значення при цьому має асоціативність, під якою розглядають здатність бачити зв'язок та подібні риси у предметах та явищах, на перший погляд не порівнянних.

Завдяки її розвитку процес мислення стає гнучким та нестандартним. Крім цього, наявність асоціативних зв'язків дозволяє швидко отримувати потрібну інформацію з пам'яті. Отже, молодший шкільний вік має багаті можливості для розвитку креативного мислення, які реалізуються під час створення певних умов, що сприяють його формуванню. Такими умовами є [37, с. 161]:

- ✓ створення творчої обстановки, що випереджає розвиток дитини;

- ✓ надання учням свободи у виборі діяльності, чергуванні справ, тривалості занять однією справою;
- ✓ надання молодшим школярам можливості для самостійного вирішення завдань, що потребують максимальної напруги сил;
- ✓ доброзичлива допомога (не підказка) дорослих, як варіант, у формі співтворчості тощо.

2.3. Сучасні технології формування креативного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Для того, щоб вирішити завдання в реальному житті, ми звертаємося або до вивченого шаблону, або до власного досвіду, або до невідомих прикладів з навколишнього світу. Для того, щоб використовувати два останні способи, потрібно вміти спостерігати, обмірковувати, спиратися на те, що людина колись бачила, чула чи відчувала. Всім цим навичкам можна навчити дитину під час шкільних уроків.

Ми підібрали сім способів розвитку креативного мислення, які вчитель початкових класів може легко впровадити у свою практику.

Підбирати асоціації

Асоціативність – чиздатність бачити зв'язок між зовсім різними предметами та явищами – надає мисленню дитини гнучкості, оригінальності та продуктивності, дозволяє швидко знайти потрібну інформацію у найнесподіваніших спогадах. Просте завдання на розвиток асоціативного мислення: дати дітям порівняти два предмети, знайти спільні риси та відмінності. Спочатку це можуть бути близькі предмети – наприклад, яблуко та капуста, потім семантично далекі: припустимо, поїзд і колібрі. Вони абсолютно різні, але обидва можуть рухатися, бувають різнокольоровими і таке інше. Обговорення можна продовжити, додавши третє стороннє поняття та запропонувати скласти з ними висловлювання.

Інший класичний спосіб розвитку асоціативного мислення – попросити за 1-2 хвилини згадати якнайбільше тематичних слів: рослин, видів руху, космічних понять. Із цього можна зробити тематичну гру у слова.

Асоціативне мислення також розвивається при складанні інтелект-мап: схем, що розкривають поняття чи явище з різних боків. Наприклад, щодо природних зон можна скласти схему пов'язаних понять разом із учнями чи дати їм таку роботу додому.

Ілюструвати

Креативне мислення передбачає перехід від слів до образів та до дій, і навпаки. Для того, щоб візуалізувати поняття, корисно вдатися до ілюстрацій. Запропонуйте дітям створити картинки до літературного тексту або за мотивами абстрактного поняття: наприклад, об'єму. Можна не лише малювати від руки, а й використовувати зображення з інтернету, колажі. Інші ідеї: проілюструвати прислів'я за допомогою фігур або зробити скульптуру із багатогранників. Цікаві прислів'я можна «зображати» навіть за допомогою емоджі, не забуваючи про їх переносний зміст. Усе це сприяє розвитку уяви.

Читати, розмовляти та вигадувати

Креативне мислення безпосередньо пов'язане з умінням генерувати нові ідеї на основі існуючої інформації, наприклад тексту або зображення. Діти можуть практикуватися у творчості, створюючи, наприклад, продовження пригод Гаррі Поттера, історію нової частини мультика «Мадагаскар» або альтернативне закінчення улюбленої казки. Зібравши історії всіх дітей класу, можна зібрати цілу книгу. Тут важливо пам'ятати, що багатьом дітям буває страшно ділитися своїми ідеями з однолітками, тому краще поділити клас групи чи пари. Командна робота допоможе уникнути травмуючої ситуації порівняння.

Великий ресурс у розвиток креативного мислення дають уроки літературного читання. Під час знайомства з творами важливо акцентувати увагу дітей на моментах, значущих для розуміння авторського задуму: запитувати, чому герої чинять так чи інакше, а в моменти поворотних подій

зупинятися і припускати, як сюжет повернеться далі і якого розвитку оповідання їм хотілося б. Так діти стають вдумливими та творчими читачами, здатними співпереживати героям, розуміти задум автора та бачити у текстах явища з реального життя. Крім того, такі обговорення стимулюють розвиток уяви та фантазії, творчу активність дітей.

Старшим дітям можна дати проаналізувати схожі казки, поспостерігати за подібністю сюжетів і вчинків героїв і відмінностями в мові та стилі оповідання.

Інсценізувати

Продовжуючи роботу з текстом та розвитком уяви, можна запропонувати дітям творчо переказати прочитане, додавши деталі та події, або зробити це від першої особи, пробуючи різні інтонації. Наступний етап – драматизація у кожному з її проявів: читання з ролей, пантоміма, постановка вистав.

Грати

Гра – найефективніший спосіб розвитку креативного мислення в дітей. Можна використовувати і рольові, і настільні ігри. Так, під класну роботу можна адаптувати настільні ігри «Діксіт» або «Імаджінаріум». Або поділитися на команди та освоїти настільну гру «Пора спати»: по ланцюжку придумувати за картинками історію, а потім по черзі згадувати її з самого початку. Це навчає дітей зв'язного мовлення та створення оповіді з опорою на зображення. Вигадуючи вільний сюжет, але відштовхуючись від образу, дитина не боїться помилитись, зробити щось не так. У грі вона займає авторську позицію і вільна робити те, що вважає за потрібне: адже дитина творець історії. Ігровий контекст забезпечує безпечне середовище для експериментів.

Можна використовувати і так звані «кубики історій»: вони схожі на гральні, тільки замість точок на гранях – зображення предметів (велосипед, годинник, сова, театральні маски). Діти по черзі вигадують та розповідають історії на основі картинки, яка їм випадає. Можна вигадувати одну історію усім, продовжуючи думку одне одного.

Розповіді з картинок можна перетворити на корисну традицію. Наприклад, щочетверга влаштовувати мозковий штурм, обираючи для учнів

три картинки і пропонуючи скласти за ними історію, придумати, що було до подій на картинці і після них. Знову ж таки, буде корисніше, якщо діти творитимуть історії в парах. Це не лише стимулює творчу активність дітей, а й робить сприятливішою атмосферу у колективі.

У розвитку креативного мислення може допомогти рухова активність. Добре, якщо вона буде безпосередньо пов'язані зі спостереженням, аналізом та драматизацією. Наприклад, можна запропонувати дітям спробувати пробігти коридором як Буратіно, як Незнайка, як Кощій Безсмертний. Або пограти у традиційну гру «Крокодил».

Вирішувати головоломки та ребуси

Розвитку креативного мислення сприяє і вирішення головоломок, ребусів, цікавих завдань. Однак тут важливо бути готовим прийти на допомогу дитині, підвести її до вирішення, щоб не створювати для неї ситуацію неуспіху.

Використовувати завдання ТВВЗ

ТВВЗ розшифровується як «теорія вирішення винахідницьких завдань». Це комплекс прийомів мислення, які допомагають людині знаходити найефективніше та найбільш нестандартне рішення для проблеми, з якою вона не мала справи раніше.

Проте діти молодшого шкільного віку найкраще справляються із завданнями по ТВВЗ на інтуїтивному рівні, не звертаючись до конкретних прийомів, щоб не віддалятися від змісту на угоду формі. Запропонуйте дітям поміркувати над віршем, ставлячи питання, що наводять. Інше цікаве завдання: скласти загадку про голку, попередньо з'ясувавши, що вона гостра, блищить, схожа на стрілу і таке інше. Важливо разом міркувати, шукати найкращі рішення. Підштовхнути до рішення може гра «Не так, а ні»: у ній питання, які зазвичай мають на увазі ствердну відповідь, потрібно відповісти «ні». Чи завжди автомобіль швидше за пішохода? Ні, якщо машина стоїть на світлофорі.

Дітей старшого віку можна познайомити з прийомами для вирішення завдань ТВВЗ: формулою, моделлю «Елемент – ім'я ознаки - значення ознаки», прийомом «Створи паспорт», методом маленьких чоловічків і так далі. Їм

можна пропонувати вирішувати глобальні завдання: як скоротити кількість пластику в океані чи вирішити проблему космічного сміття? Цікаво учням і поліпшити (хоча б теоретично) те, що вже існує: наприклад, зробити каструлю, з якої не втікає молоко.

Висновки до другого розділу

У цьому розділі було встановлено, що творче мислення не є винятковим щодо універсального розумового явища, а, отже, в програмі розвитку творчого мислення, заснованого на концепції творчого мислення школярів як цілісного психологічного явища, всі, хто бажає навчатися, можуть брати участь; спеціального вибору не потрібно;

Розробка / формування програми творчого мислення - це не програма для виявлення та розвитку обдарованих дітей, а учень навчається для оптимізації учнівського мислення, щоб вивести це мислення на найвищий рівень - творчий;

Невірно і невідповідно говорити про наявність чи відсутність творчого мислення, оскільки потенціал розвитку творчого мислення є потенціалом комбінованого розвитку певних типів мислення, які є частиною його структури;

Основний зміст навчання полягає не в навчанні з винаходу чи «перетягування» плинністю, гнучкістю та оригінальністю, а в розробці компонентів мислення у їх кореляції, факторних відносинах.

Ці положення свідчать про те, що інтегральна природа творчого мислення школярів може розвиватися на контрольованих умовах, і головне, до чого повинна прагнути така формаційна програма - це реконструкція та стимуляція природних інтегральних відносин у структурі творчого мислення учня.

У ході дослідження було представлено аналіз основних концепцій творчого розвитку особистості в дитячому віці, серед них:

- ✓ філософська та психолого-педагогічна концепція С. Френе, яка вказує на те, що сімейний, шкільний досвід та досвід спілкування при педагогічному конструюванні середовища домінує як розвиваючий;

- ✓ концепція Р. Штейнера, що розглядає розвиток творчої особистості з себе самої;
- ✓ «прогресивистська педагогіка» Дж. Брунера та Х. Таба, яка вказує на те, що дослідницький досвід дитини наближає її до дорослого творця;
- ✓ «проектна система навчання» У. Кілпатрика заснована на вивченні дотримання інтересів дитини у проектуванні практичного завдання;
- ✓ «мультифакторна теорія» І. Хагена заснована на численних випадкових факторах творчого розвитку тощо.

Одним з головних педагогічних завдань щодо розвитку творчого мислення у молодшому шкільному віці є формування асоціативності, діалектичності та системності мислення, оскільки розвиток саме цих якостей робить мислення молодшого школяра гнучким, оригінальним та продуктивним. Велике значення при цьому має асоціативність, під якою розглядають здатність бачити зв'язок та подібні риси у предметах та явищах, на перший погляд не порівнянних.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

3.1 Методи та прийоми формування креативного мислення учнів на уроках курсу «Я досліджую світ»

Більшість педагогів, методистів та науковців одностайні в тому, що формування креативного мислення учнів дуже важливе. Варто зауважити, що його формування належало провідних напрямів ще з давніх часів і лишається таким в сьогоденні. В контексті формування креативного мислення особлива увага відведена молодшому шкільному віку, як благодатному ґрунту для творчого розвитку дітей.

Розвиток дитячої творчості загалом та креативного мислення зокрема передбачає максимальне отримання знань дітьми саме з навколишнього середовища в процесі розв'язання певних завдань. На думку Станіславчук І. М. [46, с. 9], такий процес першочергово необхідно починати застосовуючи такі види навчальної діяльності які досі були знайомі дитині, наприклад, наступні:

- ✓ гру;
- ✓ конструювання;
- ✓ малювання;
- ✓ інсценування казок (з акцентом на улюблені для учнів класу);
- ✓ завдання з геометричними матеріалами;
- ✓ досліді та експерименти.

Починаючи в такому напрямку педагогу вдасться виявити ті види навчальної діяльності, котрі особливо цікаві учням початкових класів. Відповідно подальша робота вчителя передбачатиме створення такої атмосфери творчої діяльності, яка б приводила дітей у захват. Конкретизуючи щодо створення атмосфери зазначимо наступні напрямки розвитку креативного мислення [50, с. 9]:

- ✓ самостійність;
- ✓ формування пізнавальної активності;

- ✓ самовдосконалення;

Тобто, як свідчить педагогічна практика, організація процесу пізнання молодшими школярами, перш за все передбачає використання елементів творчості, спрямованих на інтелектуальний розвиток, з обов'язковою регулярністю та комбінацією певних різновидів дидактичних вправ. Важливо, щоб останні відповідали наступним аспектам:

- ✓ спільна дидактична мета;
- ✓ єдина змістова лінія навчального предмета;
- ✓ врахування психологічних аспектів вікових особливостей молодших школярів..

Аналіз інноваційного досвіду, дає підстави стверджувати, що саме креативна особистість учителя має суттєвий вплив як на якість засвоєння учнями знань, так і виявлення ними творчо-ініціативних здібностей. Йдеться саме про ефективність організації вчителем творчо-пізнавальної діяльності молодших школярів, в тому числі й про дидактичну його складову.

Акцентуючи увагу саме на формуванні креативного мислення молодших школярів, на думку І.М. Станіславчук, підґрунтям цього процесу виступає розвиваюче навчання, підтримуючи прояви учнівської самостійності та нестандартності дитячих роздумів[46, с. 10].

Невипадково зміст типової програми вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» акцентує увагу освітян саме на діяльнісному підході до навчання, який реалізує стимулює дослідницьку складову вивчення навколишньої дійсності. А це особливо важливо для розвитку креативного мислення учнів початкової школи, нестандартного підходу розв'язання навчальних завдань.

Принагідно зауважимо, що цінність креативного мислення полягає в тому, що набуті учнями вміння здійснювати власні «відкриття» переносяться у різні сфери життєдіяльності молодшого школяра.

Як справедливо зауважує Т.Г. Гільберг[19, с. 122] науково-пошукова робота – це найвища форма освітньої діяльності учнів. Таким чином, провідного

значення набуває саме творчий характер пізнавального процесу молодших школярів у процесі якого формується і набуває розвитку якість особистості як креативність мислення.

Отже, постає потреба стимулювання творчого мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Згідно ключових орієнтирів Концепції «Нова українська школа» творча пізнавальна активність молодших школярів потребує дотримання алгоритмів партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу, а саме:

- I. Чітке визначення мети та інструментарію завдання.
- II. Усвідомлення мети пізнавальної діяльності, активізації набутих раніше знань, вмінь та досвіду.
- III. Планнавчальної діяльності.
- IV. Шляхи, способи, засоби виконання поставленого завдання, виявлення власної творчої ініціативи.
- V. Саморефлексія.

Вибір педагогом методів (в т. ч. їх структури та варіантів комбінації) визначатиме ефективність всього навчального процесу. Формування креативного мислення учнів на уроках курсу «Я досліджую світ» передбачає стимулювання мислення загалом, а також пізнавального інтересу учнів початкової школи. Набір методів та прийомів застосовуваних в рамках розглянутого курсу головним чином характеризується наступними аспектами [19, с. 123]:

- ✓ насиченням навчального матеріалу новим цікавими фактами, що не подаються в підручнику;
- ✓ реалізацією проблемного підходу в навчанні;
- ✓ використанням елементів цікавого;
- ✓ застосуванням емоційних стимулів;
- ✓ демонстрацією різного виду натуральних об'єктів (в т. ч. схеми, слайди, фото, моделі, муляжі і т. п.).

Детальний огляд методів та прийомів формування креативного мислення учнів на уроках курсу “Я досліджую світ” слід почати з класифікації методичних прийомів. Першочергово варто виділити *логічний, організаційний та технічний прийоми*, адже вони є компонентами практично кожного методу навчання. Їх стислий опис поданий на рисунку 3.1.

Компоненти методу навчання

До *логічних* належать прийоми збудження і розвитку пізнання, виявлення істотних ознак об’єктів або явищ, порівняння об’єктів (виявлення однакових і відмінних рис), висновки, узагальнення. Ці прийоми *забезпечують розвиток мислення учнів, самостійність їхньої роботи*. Наприклад, постановка проблеми, порівняння, визначення, виявлення спільних та відмінних ознак, узагальнення, висновки.

Організаційні прийоми *спрямовують увагу на сприймання і роботу учнів*. До них належать індивідуальні, фронтальні, групові види проведення робіт; різні типи завдань (однакові, різні, індивідуальні); виготовлення і використання певних карток, інструкцій тощо. Наприклад, складання плану, демонстрування об’єктів учителем, розгляд учнями об’єктів у власних руках тощо.

До *технічних* належать прийоми, якими досягається *підготовка робочого місця, використання різного обладнання, допоміжних матеріалів і засобів* (поводження з виучуваними об’єктами або матеріалами, приладами та ін.). Наприклад, записи у зошити, заповнення схем і таблиць, знаходження відповідей у книжці, добір об’єктів тощо.

Рисунок 3.1. Стислий опис логічного, організаційного та технічного прийомів - структурних компонентів методів навчання

Зокрема, Гілберт пропонує низку комбінацій прийомів безпосередньо при вивченні курсу «Я досліджую світ», залежно від змісту навчального матеріалу, та форми освітнього процесу.

Так, найбільш поширеним є такий комплекс методів навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» як от:

- ✓ словесні;
- ✓ наочні;
- ✓ наочні;
- ✓ інтерактивні.

В контексті формування креативного мислення учнів початкової школи далі розглянути лише деякі методи з вище перелічених груп.

Вищезазначене, переконує в тому, що формування творчої компетентності молодших школярів відбувається на основі вже наявних в дітей знань, умінь та практичного досвіду. Відповідно до цього формування креативного мислення доцільно розпочинати з використання методів пояснення та розповіді, серед яких найбільш вживаними є трактуванням понять, явищ, процесів, розкриття взаємозв'язків у природньому та соціальному оточенні; принципів функціонування механізмів, що застосовується головним чином при викладенні нового матеріалу та закріпленні знань. Упроваджуючи елементи творчості в процес засвоєння молодшими школярами знань, потрібно враховувати наступні аспекти:

- ✓ за характером викладання навчального матеріалу: опис; оповідання; пояснення; міркування;
- ✓ за рівнем самостійної пізнавальної діяльності: репродуктивна; проблемний виклад;
- ✓ за стилем поданої інформації: художня (переказ реальних подій, явищ в образній формі); науково-популярна (базована на аналізі фактичних матеріалів, а відтак пов'язана з абстрактними поняттями та теоретичними матеріалами); описова (послідовний виклад ознак, специфічних рис предметів та явищ довколишньої реальності).

Потужний вплив на активність пізнання має такий метод навчання як евристична бесіда, використання якої вимагає дотримання наступних вимог:

- ✓ за призначенням в навчальному процесі: вступну (підготовка до розгляду нового матеріалу чи, наприклад, до екскурсії); повідомлення (базована на спостереженнях, які вчитель організував на уроці із застосуванням таких засобів як наочні посібники, записи на дошці, таблиці, рисунки, презентації, аудіо/відеофайли); повторення (закріплення пройденого матеріалу); контрольна (перевірка знань);

- ✓ за видом діяльності учнів в ході бесіди: репродуктивна; евристична; катехізісна.

Також, сприятиме розвитку творчого мислення молодших школярів застосування вчителем *елементів дискусії*, адже – це форма взаємодії в якій «народжується» істина, формуються висновки, правила, користуючись вже набутим попереднім досвідом.

Значний вплив на виявлення творчого мислення молодших школярів має вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. З цією метою педагогічній практиці організовують різні види самостійної роботи молодших школярів як різновиду індивідуальної творчості. Зокрема, використовуючи роботу з підручником з акцентом на проблемні завдання, що подані після тексту розглянутого параграфа..

Сприятиме розвитку креативного мислення школярів в рамках вивчення курсу “Я досліджую світ” також наступний аспект роботи з підручником. Останні містять крім текстового матеріалу таблиці, малюнки або інші види візуалізації матеріалу. Креативне мислення передбачає наявність в учнів навички осмислення навчального матеріалу. Тому в рамках роботи з підручником учням необхідно виконувати завдання на розгляд ілюстративного матеріалу з одночасним аналізом тексту підручника та попередньо набутих на уроках знань. Підвищить ефективність формування креативного мислення в учнів молодших класів доповнення такої діяльності занотовуванням навчального матеріалу наступними способами [19, с. 126]:

- ✓ конспектуванням;
- ✓ складанням плану;
- ✓ виписуванням цитат;
- ✓ створенням графічних записів тощо.

Приклади завдань на розгляд ілюстративного матеріалу з одночасним аналізом навчального матеріалу візуалізований на рисунку 3.2.

Приклади завдань на розгляд ілюстративного матеріалу з одночасним аналізом навчального матеріалу

1. За малюнками складіть розповідь про значення тварин в житті людини.

Службові тварини

Засіб пересування

Продукти харчування

Наукові дослідження

Виготовлення одягу

Полегшення праці людини

Домашні улюбленці

Боротьба зі шкідниками

2. Чого бояться бактерії. Складіть історії за малюнками.

3. За малюнками розкажіть, що виготовляють за допомогою грибів-невидимок - цвілі та дріжджів.

Рисунок 3.2. Приклади завдань на розгляд ілюстративного матеріалу з одночасним аналізом навчального матеріалу

Опрацьовані методичні джерела разом зі світовою педагогічною практикою вказують на те, що розвиток креативного мислення дітей неможливий без формування та розвитку в них читацької компетентності. До того ж це ключове завдання. Для розвитку саме креативного мислення важливо сформувані в учнів наступні вміння:

- ✓ інформаційного пошуку;
- ✓ розуміння прочитаного;
- ✓ інтерпретації сприйнятої інформації;
- ✓ критичного оцінювання;
- ✓ практичного застосування прочитаної інформації.

Вище перелічені навички формують комплекс функціонального читання, який безпосередньо пов'язаний як зі змістом курсу “Я досліджую світ”, так і з природничими науками загалом. Ефективному навчанню функціонального читання сприяє використання педагогом *прийому* “INSERT” в основі якого критичне осмислення нової навчальної інформації, глибока рефлексія до попередньо набутих знань. В практичному аспекті цей прийом є по суті технологією ефективного читання, адже передбачає поділ опрацьованого тексту на змістові компоненти та їх позначення спеціальними знаками. Останні

організуються у формі таблиці, яка заповнюється учнями по ходу вивчення нового матеріалу [13]. Для кращого розуміння прийому “INSERT” нижче подана таблиця 3.1.

Таблиця 3.1

<i>I - intersctive N - nooting S - system for E - effective R - reding and T - thinking</i>	
Знаки	Суть знаків
1	2
“√”	“Я вже знав цю інформацію”
“+”	“Це нові для мене факти”
“-”	“Я мав інакшу думку про це”
“?”	“Ця інформація мені не зрозуміла” / “Мені треба додатково це пояснити або уточнити”

Система знаків для заповнення учнями таблиці вивчення нового матеріалу за прийомом “INSERT”

Знаки в таку таблицю як 3.1 учні проставлятимуть відповідно до закладок зроблених під час самостійної роботи з підручником. Застосування технології “INSERT” розвиває критичне мислення, а отже сприяє формуванню креативного мислення. Також дана технологія ефективно покращує вміння самостійної роботи учнів. Приклад практичного використання “INSERT” поданий в додатку А.

Важко переоцінити значення наочних методів навчання для формування та розвитку креативного мислення учнів, особливо в рамках вивчення курсу “Я досліджую світ”. Група цих методів включає наступні [19, с. 131]:

- ✓ ілюстрування;
- ✓ демонстрування;
- ✓ самостійне спостереження.

Отже, практична цінність окреслених методів навчання полягає у конкретизації, візуалізації знань, вироблення практичних умінь та навичок, формування практичного досвіду, вияву індивідуальності й як правило творчої ініціативності.

До того ж, в процесі вивчення курсу «Я досліджую світ» використовують різновиди наочності, яка також стимулює творчість як викладача, так і учнів як от:

- ✓ натуральні предмети (тварини, рослини, гірські породи та мінерали, техніка тощо);
- ✓ зображення об'єктів, що вивчають (фото, моделі в масштабі тощо);
- ✓ схематичні зображення (карти, діаграми).

Приклади завдань в ході вивчення курсу “Я досліджую світ” з використанням схематичних зображень представлені на рисунку 3.3.

3.2. Практична складова розвитку креативного мислення молодших школярів

Розвиток креативного мислення учнів передбачає використання творчих завдань та вправ націлених на примноження досвіду молодших школярів. Загалом необхідна навчальна творча атмосфера, щоб учні могли розвивати свої таланти та нахили. Для цього їм треба дати змогу самостійно знаходити способи вирішення завдань, а не робити це за них. Адже, як відомо, творчість буде проявлятися в тих дітей, які на власному досвіді, у процесі власної життєдіяльності наразились на перешкоди, випробовування у формі важких чи легких задач, котрі спонукали до інтелектуальної діяльності, змусили мислити, та приймати рішення.

Опрацьована джерельна база вказує на те, що успішний комплекс завдань для розвитку креативного мислення учнів в інтегрованому курсі “Я досліджую світ” має включати види, що візуалізовані на схемі рисунка 3.6.

Види завдань для розвитку креативного мислення учнів початкових класів

Рисунок 3.6. Види завдань для розвитку креативного мислення учнів початкових класів

Формуючи комплекс завдань на розвиток креативного мислення учнів початкової школи необхідно враховувати їх ефективність як визначальний фактор відбору. Власне сама ефективність завдань та комплексу загалом залежатиме від дотримання аспектів представлених на схемі рисунка 3.7.

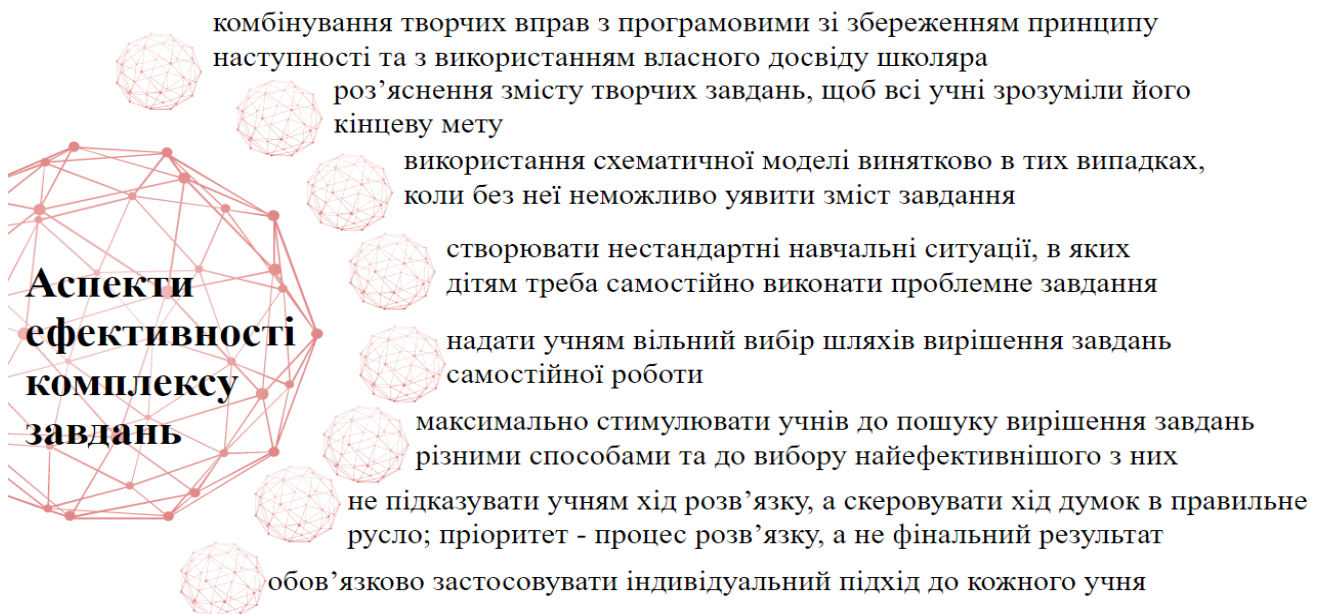

Рисунок 3.7. Аспекти ефективності комплексу завдань на розвиток креативного мислення учнів початкової школи

Продовжуючи тезу ефективності завдань щодо розвитку креативного мислення учнів, необхідно конкретизувати яка саме допомога учням буде доцільною при виконанні ними творчих завдань (див. схему рис. 3.8).

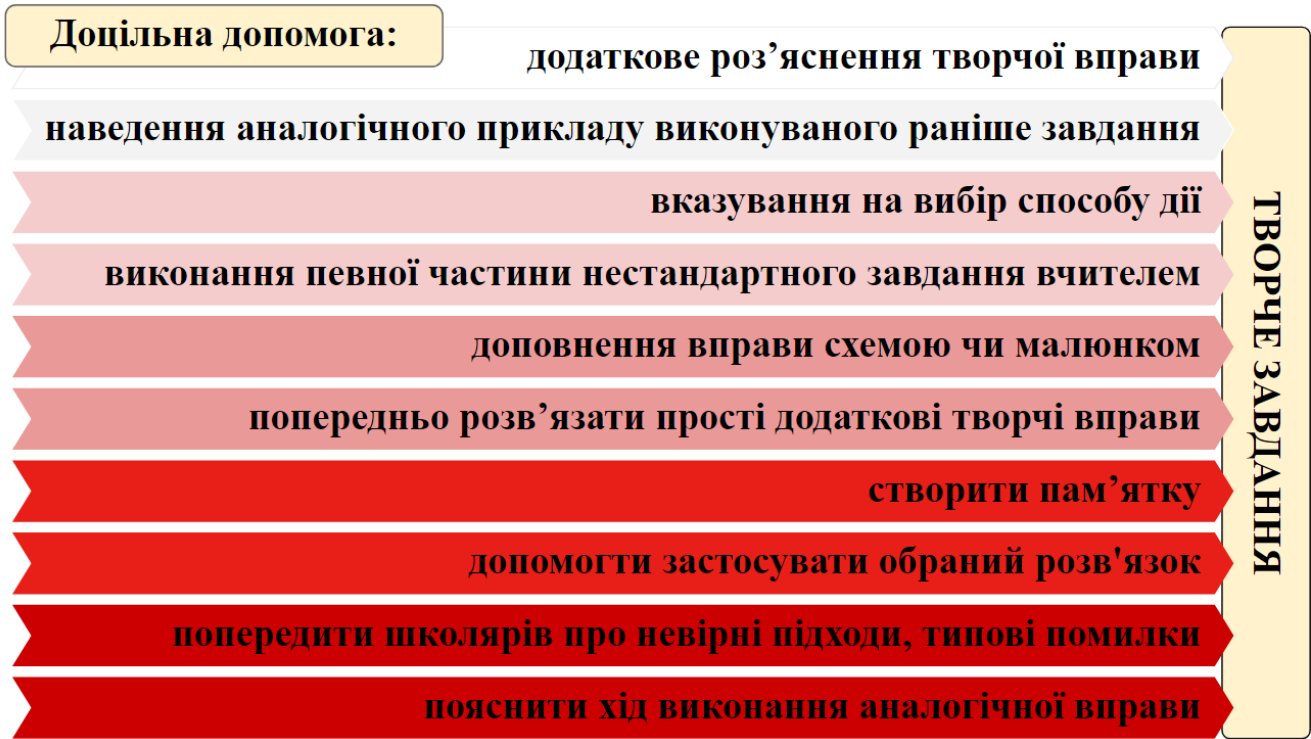

Рисунок 3.8. Види доцільної допомоги учням при виконанні творчих завдань

Відповідно до Типової освітньої програми, вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» під авторством О.Я. Савченко, передбачено виконання учнями навчально-дослідних завдань візуалізованих на рисунку 3.9.

Ключові типи практичних дослідницьких завдань в рамках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”

Типи завдань:	Суть завдань / ключові питання, що розглядаються
дослідження-розпізнавання	Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне – відмінне, до якого цілого воно належить
дослідження-спостереження	Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?
дослідження-пошук	запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?), догадка, висновок-узагальнення

Рисунок 3.9. Ключові типи практичних дослідницьких завдань в рамках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”

Найсприятливішими умовами для реалізації будь-якого комплексу завдань на розвиток креативного мислення учнів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» є творчих характер комунікації між учителем та учнями, щовикористовується в процесі розв'язання винахідницьких задач. Остання реалізується в навчальному процесі за наступною чітко визначене ним алгоритмом:

- I. Окреслити проблемне поле. Поставити запитання та сформулювати задачу.
- II. Сформулювати суперечність. Здійснити “мозковий штурм” запропонованих рішень.
- III. Зробити вибір ідеального кінцевого результату, проаналізувати необхідні для нього ресурси.
- IV. Вийти на оптимальне розв'язання задачі.
- V. Сформулювати підзадачі які виникають після розв'язання першої задачі.

Остання вважається (І.М. Станіславчук) успішною умовою, адже комплекс цікавих ігрових ситуацій організованих учителем та прийомів стимулює молодших школярів до:

- ✓ вироблення стійкого інтересу до навчального курсу;
- ✓ виявлення природної поведінки в освітньому процесі;
- ✓ вироблення вміння чітко та структуровано висловлювати власну думку, аргументувати її;
- ✓ поступове підвищення рівня розумових операцій (аналізу, синтезу та порівняння).

Саме високий рівень останніх дає змогу педагогам організувати повноцінний інтелектуальний процес, спрямований на творче засвоєння та перетворення. Досягненню такого рівня в учнівському колективі сприятиме подолання психологічної бездіяльності. Подолати такий бар'єр можна досить ефективно через використання завдань-жартів, невеличких сюрпризів, звернення до казкових або гумористичних героїв. Завдяки таким прийомам вчителям вдасться створити доброзичливу атмосферу, а також зняти психологічну напруженість. Важливо для успішного формування креативного мислення учнів при цьому позитивно реагувати на кожну їхню пропозицію та висловлювання.

Загалом комплекс завдань на формування креативного мислення учнів молодших класів має першочергово стимулювати їх навчальну активність та інтелектуальну діяльність з наскрізним акцентом на множинності та варіативності рішень до яких можуть приходити школярі. Керуючись такою тезою з опрацьованої джерельної бази дослідження були вибрані та наведені далі в даному пункту завдання та вправи комбінація яких здатна ефективно вплинути на формування та розвиток креативного мислення учнів молодших класів.

Комплекс завдань на розвиток креативного мислення учнів в інтегрованому курсі “Я досліджую світ”:

1. “*Винайди нове застосування*”. Вчитель пропонує учням знайти нове застосування для відомих їм раніше предметів, наприклад, для ложки. Педагог має враховувати всі, в т. ч. найнеймовірніші ідеї.

Ймовірні варіанти ідей учнів:

- ✓ міні-совок для ігор у піску, елемент для викладання візерунків;
- ✓ металобрухт;
- ✓ молоток;
- ✓ вимірний пристрій.

2. *"Послідовність дій"*. Учням необхідно створити алгоритм для виконання певної дії.

До прикладу: які дії треба виконати, щоб створити космічну ракету?

3. Гра *"Біном фантазії"* була запропонована італійським дитячим письменником Джанні Радарі.

Суть завдання полягає в тому, що учням треба логічно поєднати два слова, далекі за змістом, використовуючи для цього прийменники, наприклад, слова "пес" та "шафа".

Ймовірні варіанти учнівських відповідей:

- 1) По дорозі мчить пес із шафою на спині. Це його будинок. Шафу йому подарував дідусь Микола.
- 2) Пес у шафі.

Мама приходять з роботи, відчиняє шафу, а там — пес. Налякана, вона біжить у ванну кімнату за ліками, відкриває аптечку, а там – теж пес. Мати хоче випити прохолодної води, відчиняє холодильник , а в холодильнику – пес.

3) Сашко прийшов зі школи і разом з татом вирішили збудувати собачу буди.

4. *"Чому так трапилось?"*

Вчитель пропонує учням певну ситуацію відповідно до якої їм треба максимально можливе число причин її виникнення.

Наприклад, педагог, формулює завдання наступним чином:

1) "Ви прийшли додому, а двері квартири відчинені. Чому це трапилось?"

Ймовірні варіанти учнівських відповідей:

- ✓ тато забув ключі і зламав замок;
- ✓ бабуся забула їх зачинити;

- ✓ навідувалися крадії;
- ✓ вибігла кішка.
- ✓ 2) “Ваш однокласник не прийшов у школу. Чому це трапилось?”:
- ✓ Ймовірні варіанти учнівських відповідей:
- ✓ захворів;
- ✓ запізнюється;
- ✓ приїхала в гості бабуся і залишився з нею;
- ✓ у тата вихідний.

5. *“Дякую за комплімент”.*

Завдання полягає в тому, щоб висловити комплімент казковим героям запропонованим вчителем (Кіт в чоботях, Змій Горинич, Попелюшка, Баба Яга, Котигорошко тощо).

6. *“Знайди відмінні ознаки”.*

Завдання полягає в тому, щоб знайти та назвати відмінні ознаки запропонованих вчителем предметів, наприклад, шафи, зошита, телевізора, дошки, годинника тощо.

Педагог, формулює завдання наступним чином: “Чим наступні предмети відрізняються один від одного: кішка, телевізор, автомобіль, олівець, стіл, птах. Знайди якомога більше відмінностей”.

Ймовірні варіанти учнівських відповідей:

Літак Пташка:

- ✓ не істота – істота;
- ✓ сконструйований людиною - створена природою;
- ✓ для польоту треба пального - харчується комахами.

7. *“Вигадайте історію”.*

Завдання полягає в тому, щоб обрати один з предметів домашнього вжитку, який може бути в кімнаті, на кухні або у ванній кімнаті. Для допомоги дітям вчитель ставить запитання від імені задуманого предмета:

- ✓ Що відбувалося зі мною доки, як я потрапив до квартири?
- ✓ Як я потрапив до квартири ?

- ✓ Що зі мною можна робити або що я сам можу робити?
- ✓ Кого я найбільше люблю і хто найбільше любить мене?
- ✓ В які цікаві історії я потрапляв?
- ✓ Кого я дуже люблю?

8. Учням треба уяви, що зловмисники викрали всі годинники в місті. Як можна визначити час без них? Учням треба запропонувати максимально можливе число варіантів?

9. “Максимілізація”.

Завдання полягає в тому, щоб уявно збільшити в предметах будь-які його частини та аргументувати власний вибір.

Ймовірні варіанти учнівських відповідей:

- ✓ книга з довгими сторінками, щоб помістилось більше казок та ілюстрацій;
- ✓ їжак з довгими голками для кращого самозахисту;
- ✓ кішка з великими вухами, щоб краще чути мишей.

10. “Мініатюризація”.

Завдання полягає в тому, щоб уявно зменшити предмети, аргументуючи необхідність запропонованих дійх.

Ймовірні варіанти учнівських відповідей:

- ✓ скоротити ніч, щоб довше гратися;
- ✓ звужити вулиці, щоб зменшити відстань до друзів;
- ✓ скоротити дорогу, щоб менше часу витратити на дорогу.

11. “Універсалізація”.

Завдання полягає в тому, щоб придумати невластиві предметам елементи, частини, ознаки та їх незвичайне застосування.

Ймовірні варіанти учнівських відповідей:

- ✓ колобок-глобус для вивчення країн та для гри;
- ✓ в будинку зробити вікна за формою очей, двері — за формою рота, дах – за формою капелюха, щоб будинок нагадував доброго чарівника;

✓ будинок-готель для мурашок.

На думку вчених, дослідження розвитку креативного мислення учнів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» має відповідати таким параметрам:

- ✓ чіткість та зрозумілість вимог до навчальних результатів;
- ✓ легка досяжність та змога перевищити власні результати;
- ✓ змога презентувати власні результати кількома способами;
- ✓ стимулювання учнів до апробації моделі поведінки без ризику для них отримати негативну оцінку;
- ✓ стимулювання розвитку позитивного ставлення до себе самого, впевненості у власних здібностях та можливостях;
- ✓ використання самооцінки та взаємної оцінки, як важливого елемента навчання;
- ✓ подача зворотного зв'язку учням та педагогу[14, с. 104].

У свою чергу, вчитель обираючи конкретні інструменти стимулювання творче мислення молодших школярів повинен керуватися наступними критеріями:

- ✓ використовувати від чотирьох інструментів, кожен з яких є найбільш адекватним для оцінки відповідного об'єкта знань, ставлень, умінь, намірів і поведінки;
- ✓ враховування різних домінантних стилів сприймання та навчання (візуальний, слуховий і тактильний) властивих учням;
- ✓ враховувати різний рівень розвитку базових компетентностей учнів (лінгвістичної, логічної, музичної, візуально-просторової, кінестетичної, персональної, міжособистісної) та відбирати такі інструменти, які будуть релевантні об'єктам оцінки та індивідуальним особливостям молодших школярів[14, с. 104].

Нижче подані у якості прикладу різновиди інструментів оцінювання рівня розвитку креативного мислення учнів початкової школи.

Закриті питання представлені головним чином тестами за розробкою вчителя або стандартизованих переліків питань таких типів:

- ✓ “так / ні / не знаю”;
- ✓ “згоден / частково / не згоден”;
- ✓ “доповнити пропозиції”;
- ✓ “установити відповідності”;
- ✓ “вибрати правильні / неправильні відповіді”.

Питання таких типів є ефективним для оцінювання рівня знань, адже, педагогу легко сформулювати кількісні показники, за якими згодом коректно порівняти навчальні результати учнів. Водночас закриті питання не дозволяють оцінити вміння застосовувати знання [14, с. 105].

Відкриті питання дозволяють виявити вміння учнів, як у пригадуванні, так і в застосуванні знань, а також вміння обґрунтовувати власну відповідь. Крім того, відкриті запитання застосовуються для з’ясування рівня розвитку креативного мислення учнів [14, с. 105].

Рольові ігри та моделювання вважається корисним інструментом для відпрацювання та оцінки поведінкових умінь, зокрема вміння імпровізувати в нестандартних ситуаціях, що демонструє рівень розвитку креативного мислення [14, с. 105].

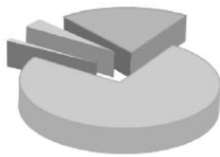
Аналогічно попередньому виду оцінювання *спостереження* дозволить педагогу отримати надійну інформацію про рівень розвитку креативного мислення, хоча й займе більше часу [14, с. 105].

Дебати дозволяють оцінити ставлення до розглянутої на уроці проблеми, вміння дискутувати (з повагою до опонента), навички самоконтролю, толерантність, креативне мислення.

Оцінка учнівських *презентацій, проектів* дозволить коректно судити про рівень розвитку креативного та логічного мислення, а також про рівень знань змісту курсу “Я досліджую світ” та про аналітичні здібності, вміння аналізувати, доводити, мотивувати [14, с. 105].

За допомогою *творчих методів* в педагогів є змога оцінити рівень розвитку креативного мислення учнів, використовуючи їх творчий потенціал. До складу *творчих методів* входять такі способи оцінювання [14, с. 106]:

- ✓ портфоліо — збірник творчих робіт учня за певний період (учнівський аналіз ста
- ✓ тей, есе на задані теми);
- ✓ плакати з символами чи піктограмами;
- ✓ тематичні колажі чи альбоми виготовлені з ілюстрованих журналів;
- ✓ картки з тестами або ситуаціями для інтерактивних ігор;
- ✓ пам'ятка з вивченої теми;
- ✓ вірш, пісня, сценарій гри або вистави за темою заняття та з презентацією на уроці.

■ — кисень;
 ■ — вуглекислий газ;
 ■ — азот;
 ■ — інші гази

- За діаграмою встановіть, якого газу найбільше у складі повітря, а якого – найменше
- Розгляньте діаграму. Про що свідчать ці дані

Роки	Кількість видів, занесених до Червоної книги України	
	Рослини	Тварини
1980	151	85
2009	826	542

- За діаграмою проаналізуйте, як змінюється серцевий ритм людини з віком.

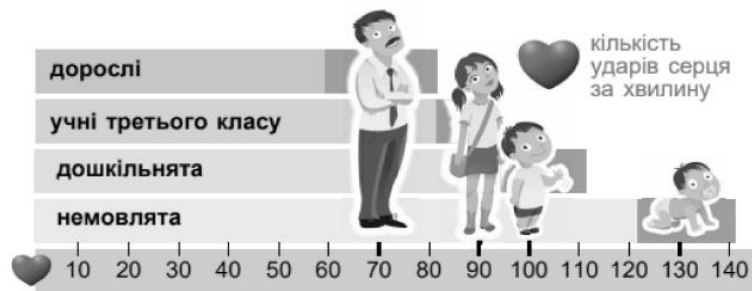

Рисунок 3.3. Завдання з використанням схематичних зображень

Особливо цінною для розвитку креативного мислення вважаємо наступне завдання з використанням схематичного зображення візуалізоване на рисунку

- Розгляньте і доповніть схему. Розкажіть, як ви уявляєте свій особистий успіх. Як ви плануєте досягати успіхів у житті

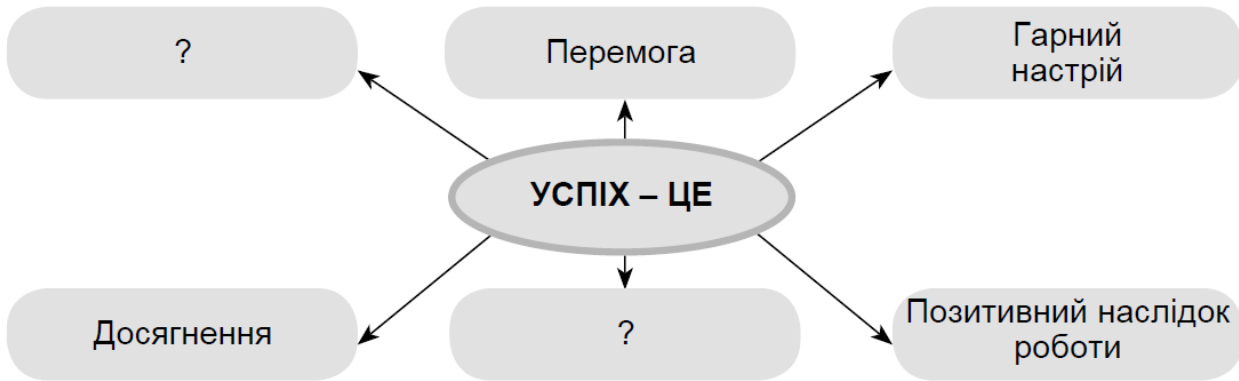

Рисунок 3.4. Використання схематичного завдання

Сприяють розвитку креативного мислення виконання учнями *творчих вправ* в рамках застосування вчителем *практичних методів* навчання в ході вивчення курсу “Я досліджую світ”. Такі вправи передбачають самостійні дії учнів, які вони реалізують опираючись на попередньо виконувані способи пізнавальної діяльності, наприклад, наступні (див. рис. 3.5):

- ✓ перетворити;
- ✓ домалювати;
- ✓ скласти;
- ✓ придумати.

Приклади творчих вправ в ході вивчення курсу “Я досліджую світ”

- Уявіть ситуацію та придумайте продовження цієї історії. «Іринка забила коліно й кульгає. До школи її веде татусь і несе наплічник. На подвір'ї школи з'явилися однокласники Іринки. Вони...».
- Підготуйте у групах невеликі повідомлення чи замітки для шкільної газети «Мій клас – дружна спільнота».
- Подумайте, чому люди насаджують рослини у населених пунктах і розводять їх у своїх помешканнях.
- Використовуючи різноманітні джерела інформації, підготуйте розповідь або презентацію про походження свійських тварин та їхнє одомашнення людиною.
- Як ви гадаєте, який орган найголовніший? Підготуйте промову від його імені, у якій доведіть це. Проаналізуйте виступи від імені різних органів. Чи змінилася ваша думка

Рисунок 3.5. Творчі вправи вивчення курсу “Я досліджую світ”

Аналогічний ефект відносно творчих вправ матиме здійснення творчих дослідів на уроках “Я досліджую світ”, адже два наступних невідомих учням аспектів стимулюватимуть розвиток їх креативного мислення:

- ✓ предметний результат;
- ✓ спосіб виконання.

Важливо, що на уроках учнівські досліді виконуються під керівництвом педагога. Окрім сприяння розвитку креативного мислення творчі досліді дають змогу учням початкової школи отримати нові знання та конкретизувати їх спостерігаючи за результатом власних дій під час досліді. Розвиток креативного мислення в рамках творчих дослідів відбувається через особливу організацію вчителем навчальної діяльності. Конкретизуючи зауважимо, що вчитель формулює в ході досліді та послідовно ставить запитання учням скеровуючи їх до самостійного:

- ✓ творчого пошуку;
- ✓ опису властивостей предметів представлених в досліді;
- ✓ формулювання висновків[19, с. 147].

Для реалізації успішного досліду та задля ефективного стимулювання креативного розвитку учнів педагогу необхідно заздалегідь підготувати всі необхідні умови виходячи з теми досліду - матеріали та обладнання, формулювання потрібних запитань та попередня перевірка результативності досліду. Головним завданням вчителя при здійсненні досліду є навчити учнів з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки на основі яких вони зможуть створювати власні аналогічні досліди проявляючи креативність [19, с. 148].

При вивченні курсу “Я досліджую світ” ефективними методами навчання в контексті розвитку креативного мислення є *моделювання* та *проектування*. Перший являє собою комплекс дій направлених на створення, трансформацію та зрештою використання певної моделі складові елементи та відношення якої є подібними до аналогічних в об'єкта з навколишньої дійсності. Метод моделювання передбачає створення моделей двох головних видів - матеріальних та ідеальних. В матеріальних моделях учні використовують предмети-замінники, як, наприклад, в моделях екосистеми лісу, пустель, внутрішніх органів людини. Ідеальні моделі створюються учнями схематично з використанням графіків, символів, схем, формул, як, наприклад, в моделях кругообігу води в природі, руху повітря, ланцюгів живлення тощо [19, с. 150].

За допомогою методу проектування формування та розвиток креативного мислення учнів початкових класів здійснюється через створення молодшими школярами навчальних проектів. Останні являють собою певний продукт створений індивідуально або колективно в результаті спеціальним чином організованої творчої та дослідної діяльності учнів. Основою такої діяльності є суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками педагогічного процесу. Для успішної реалізації мети з формування та розвитку креативного мислення учнів проект має відповідати наступним критеріям:

- ✓ проблема, яка вирішується в рамках виконання проекту;
- ✓ дослідно-творчий характер діяльності учнів;
- ✓ результат - новостворений творчий продукт дослідно-творчої діяльності;

- ✓ фінальна презентація отриманого продукту.

Грунтуючись на опрацьованих матеріалах джерельної бази дослідження вважаємо, що саме вище описані методи навчання ефективно сприятимуть формуванню та розвитку креативного мислення учнів в рамках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

3.3. Особливості організації креативної діяльності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Перевірка рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів та його вияву на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» здійснювалася за результатами, отриманими під час проведення констатувального етапу експерименту. Дослідженням були охоплені 38 учнів 3-го та 4-го класів Білгород-Дністровського ЗЗСО №2 Одеської області.

Окреслена мета зумовила потребу у визначенні критеріїв і рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів на основі структури, яка містить такі компоненти: мотиваційний, когнітивний та емоційний.

Оцінка результатів констатувального етапу дослідження здійснювалася за такими виокремленими критеріями:

- ✓ Мотиваційний: наявність інтересу молодших школярів до навчальної діяльності, потреба у самовираженні, прагнення до інноваційності.

- ✓ Когнітивний: виявляється в активності учнів під час пізнання навколишньої дійсності, усвідомлення способів її створення у процесі практичної творчої діяльності.

- ✓ Емоційний: характеризується особистісними якостями молодших школярів, зокрема наявності відчуття захоплення власним результатом навчальної діяльності.

Відповідно до визначених критеріїв, в контексті констатувального експерименту були визначені три рівні творчого мислення учнів початкової школи на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: високий, середній і

низький. Так, на високому рівні сформованості творчого мислення молодші школярі виявляють: стійкий інтерес до пізнання оточуючого навколишнього середовища; бажання до самовираження; активність у пізнавальному процесі, розуміння явищ природного світу та способів їх відтворення в різних сферах життя; дієвість творчої уяви; демонструвати емоційне ставлення, зацікавленість при спогляданні предметів та об'єктів дійсності.

Середній рівень сформованості творчого мислення притаманний дітям молодшого шкільного віку, які: серед мотивів до здійснення навчальної діяльності спостерігається прагнення більше дізнатися про зміст предмету; за допомогою вчителя відбувається відтворення конструктивних знань, наявна невпевненість при доборі засобів і способів розв'язання поставлених навчальних завдань; притаманна стриманість у демонстрації свого емоційного налаштування.

Низький рівень сформованості творчого мислення характеризується: перевагою мотивів одержати найвищі оцінки та схвалення своєї навчальної діяльності, що демонструє її репродуктивну суть, відсутністю інтересів до підбору креативних способів, засобів виконання вправ; пошукова діяльність здійснюється тільки за допомогою вчителя, в образному мисленні домінуючою є аналогія, переважно відсутні самостійні міркування; слабкою емоційністю, вербальністю думок.

Виявлення мотивів молодших школярів до вияву творчого мислення на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» представлено у діаграмі (Рис. 3.1.) кількісними даними.

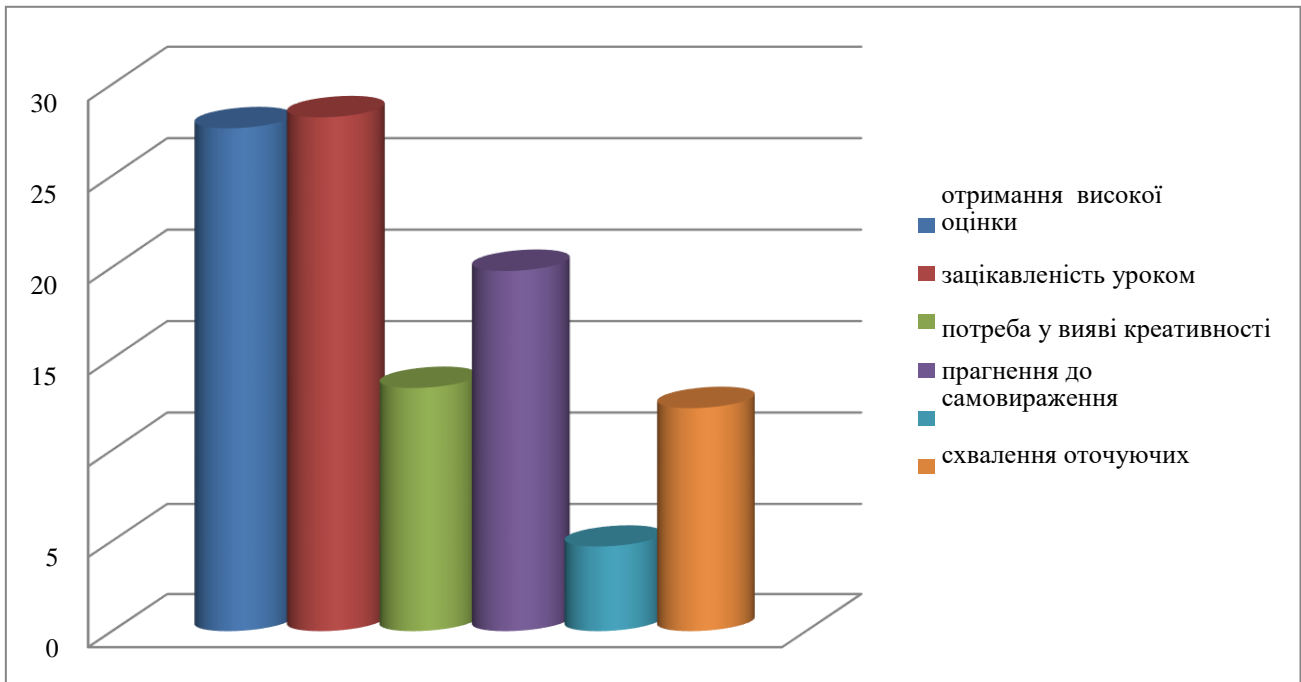

Рис. 3.1. Мотиви молодших школярів до вияву творчого мислення на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Отож, для учнів початкової школи домінуючим (28,4%) був мотив зацікавленості уроками «Я досліджую світ», їхнім змістом, далі з трохи меншим показником (27,3%) виявився фактор отримання високої оцінки. 18,6% респондентів мають бажання прояву творчого підходу до навчання.

У майже однаковому кількісному відношенні відзначилися мотиви у прагненні більше дізнатися про суть і зміст креативного навчання (14,3%) і у прояві власних творчих здібностей в процесі пізнання навколишньої дійсності (12,3%). Найменший показник (4,7%) виявився у мотиві схвалення вчителем навчальних досягнень учнів.

З метою виявлення домінуючих мотивів у навчальній діяльності молодших школярів нами використовувалися методи анкетування, бесіди, педагогічного спостереження.

Виявлення серед учнів пріоритетного для них виду пізнавальної діяльності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» представлено показниками на рисунку 3.2.

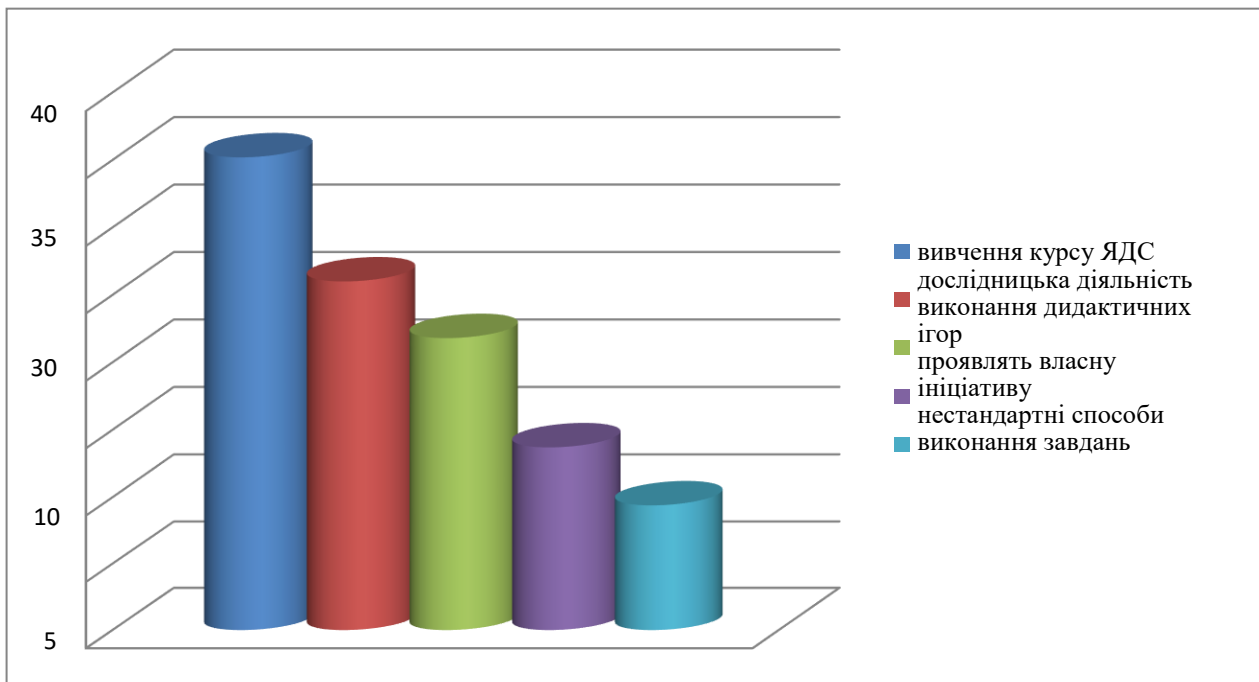

Рис. 3.2. Пріоритетні види навчальної діяльності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Результати засвідчили, що більшість учнів (35,2%) мають інтерес до вивчення інтегрованих курсів, 26% відзначили дослідно-пошукову роботу, можливість виконання дидактичних ігор назвали 21,8% респондентів, меншість дітей назвали виявлення творчої ініціативи – 13,7% і креативного способу розв’язання завдань – 9,4%.

Під час опитування респондентів, нами виявлено прагнення молодших школярів займатися нестандартними видами пізнання довкілля, що пояснюємоїх позитивним впливом і результативністю навчальної діяльності.

Так, узагальнені дані щодо визначення мотивів учнів початкової школи до уроків «Я досліджую світ» представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Рівні	Кількість учнів(%)
низький	28,7
середній	37,9
високий	33,5

Відповідно до визначених нами критеріїв сформованості творчого мислення учнів початкової школи нами здійснювалося педагогічне спостереження, тестування за результатами якого отримано такі показники констатувального експерименту:

Рівні	Критерії			Середнє значення
	Мотиваційний	Когнітивний	Емоційний	
низький	29,7	34,6	15,3	26,5
середній	37,9	38,2	39,1	38,4
високий	32,4	27,2	45,6	35,1

Отже, результати констатувального експерименту засвідчили, що учні початкових класів, які виявили низький і середній рівні сформованості творчого мислення на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» повинні бути під цілеспрямованим педагогічним впливом вчителя. А школярі з високим рівнем здобутих творчих здібностей мати ефективно педагогічне керівництво пізнавальної діяльності.

Відповідно, існує потреба в розробці низки заходів, удосконаленні дидактико-методичної складової вивчення природничої складової змісту початкової освіти.

В основу формування експерименту нами покладено технологію особистісно зорієнтованого навчання, спрямованої на формування

самодостатньої комунікабельної особистості молодшого школяра, істотне підвищення загальної культури кожного учня, розвиток індивідуальних здібностей і обдарувань дітей.

Експериментально-дослідна робота була організована таким чином, щоб переважав фактор творчого пошуку, що в свою чергу стимулює розвиток креативних здібностей молодших школярів.

Під час підготовки уроків інтегрованого курсу « Я досліджую світ» було враховано такі принципи:

- принцип відкритості завдань (вправи мають не один, а декілька варіантів розв'язань);
- збагачення пізнавального простору найрізноманітнішими предметами і стимулами;
- створення умов для активної пізнавальної діяльності дітей в цілому;
- допомога молодшим школярам у вираженні їх власних ініціатив;
- доброзичлива атмосфера співпраці.

За таких умов, учитель виступає в ролі партнера, і лише через нього молодші школярі пізнають навколишню дійсність.

Визначені принципи сприяють, виконанню різних проблемних завдань, дають змогу різнопланового розгляду навчальної проблеми, спонукає учнів до творчого мислення, активного пошуку способів вирішення проблеми, демонструє варіативність підходів до її розв'язку, вчить міркувати, доводити, обґрунтовувати свою думку.

Провідною ідеєю експериментальної роботи виступала творча автономність молодших школярів, здатність відійти від шаблону.

Для її реалізації були окреслені наступні завдання:

- ✓ Розвивати позитивне ставлення та сприйняття завдань, які виконуються в класі, відчувати їх цінність.
- ✓ Мати власну точку зору, вміти її аргументувати.
- ✓ Практичне застосування знань.
- ✓ Розвивати вміння працювати в команді.

- ✓ Розвивати уяву і фантазію;
- ✓ Розвивати творче мислення.

Варто зауважити, що нашим завданням було не стільки накопичення учнями навчальної інформації, скільки стимулювання молодших школярів до вияву креативності мислення, вміння перетворювати знання на інструмент пізнання інших видів діяльності, а також конструктивно взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу.

Важливою умовою експерименту було створення зацікавленості і доброзичливої співпраці на уроці інтегрованого курсу «Я досліджую світ», шляхом залучення учнів до парної, групової та стимулювання індивідуальної роботи. Таке поєднання дозволило навчити молодших школярів враховувати думку не лише вчителя, а й своїх однокласників. Зауважимо, що спілкування з однолітками набагато простіше для дитини, ніж спілкування з дорослими. Так, учні тренуються в мистецтві слухання спочатку у мікрогрупах, а вже потім відважуються постати перед усім класом. А це, в свою чергу, вимагає відмовитися від звички працювати з дітьми «фронтально».

До того ж, формуючи креативність молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» були використані:

- інноваційні технології (ігрові технології; критичне мислення; диференційоване навчання; розвивальне навчання, інформаційно-комунікаційні технології (мультимедійні презентації));
- інтерактивні методи та прийоми: технології кооперативного навчання (робота в парах, ротаційні трійки, два - чотири – всі разом, карусель, робота в малих групах, акваріум); колективно-групової діяльності (обговорення проблеми в загальному колі, мікрофон, незакінчені речення, навчаючи - учусь, мозковий штурм, ажурна пилка, вирішення проблем); ситуативного моделювання (імітаційні ігри); опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи позицію);
- метод проєктів;

- проблемне викладання (проблемний діалог – традиційні пояснення замінюють «відкриттям знань»),
- завдання практичного змісту;
- нестандартні уроки (урок-змагання, урок-казка, круглий стіл, інтегровані уроки, урок-подорож);
- логічні задачі, кросворди, ребуси,
- особистісно орієнтоване навчання (підтримка та розвиток природних якостей учня, його здоров'я, індивідуальних здібностей; допомога у становленні його суб'єктивності, соціальності, творчої самореалізації особистості);
- використання міжпредметних зв'язків;

З метою активізації креативного вияву до навчальної діяльності молодших школярів, також використовувалися різноманітні вправи, які сприяли формуванню комунікативно-мовленнєвих та творчих компетентностей учнів, а саме: «Мікрофон» (на підсумковому етапі уроку); «Вилучи зайве», «Роз'єднай слова»(для мотивації навчальної діяльності); «Дешифрувальник», «Морський бій»(під час оголошення теми та завдань уроку); «Мозковий штурм», «Групування»(для актуалізації знань), «Читання з передбаченням», «Незакінчені речення», «Тестування».

Як один з прийомів створення проблемної ситуації широко використовувалися «хвилинки міркування», що в цілому сприяють розвитку креативного мислення.

Принагідно зауважимо, що чим більше створюється для учнів ситуацій утруднення, які вони спроможні подолати, тим інтенсивніше в них розвивається інтерес до пізнання.

З огляду на зазначене, роботу з учнями по активізації пізнавальних інтересів було побудовано на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в такій послідовності: *цікаво – знаю – вмію*.

З метою стимулювання розвитку креативного мислення молодших школярів, були створені зовнішні ігрові умови за допомогою спеціальних вправ.

Так, в під час дидактичних ігор мозок дитини може створювати нові ідеї, конструкції, об'єкти, навчальний продукт. До того ж, творчі вправи передбачають формування вмінь переносити набуті навички у змінені умови, застосовувати їх у нестандартних умовах, в уявних, умовно-реальних і природних ситуаціях. Зокрема, необхідний розвивальний потенціал містять завдання асоціативного характеру, вправи на протиставлення, деформування, створення гіпотез, вербальні ігри. Вони стимулюють активну пошуково-дослідну діяльність молодших школярів. Крім того, необхідним супровідним фактором виступає створення ситуацій успіху.

Загальновідомо, що під творчим потенціалом розуміють здатність людини нестандартно мислити. Так, В. Моляко у структурі творчого потенціалу серед інших складових вирізняє вміння комбінувати, знаходити аналогії, реконструювати. Враховуючи це, розвиток креативності молодших школярів передбачав вироблення вмінь учнів вираження власної думки в певному напрямку: за аналогією до відомого або шляхом перестановок, об'єднання чи роз'єднання, суттєвих замін і змін, тобто шляхом комбінування.

Сучасні тенденції розвитку початкової ланки освіти передбачають орієнтацію на індивідуальні особливості дитини. В процесі навчання і виховання максимально враховуються інтереси і творчі здібності кожного учня. Тому, педагогічна цінність практичної складової нашої роботи полягає в практичній реалізації ідей розвивального навчання на рівні добре продуманих і систематизованих прийомів роботи, які дозволяють протягом початкової ланки сформувати в учнів творчу активність. Лише безпосереднє залучення учнів до навчально-виховного процесу потребує застосування зусиль розуму, волі, почуттів, забезпечує набуття кожним учнем творчої активності.

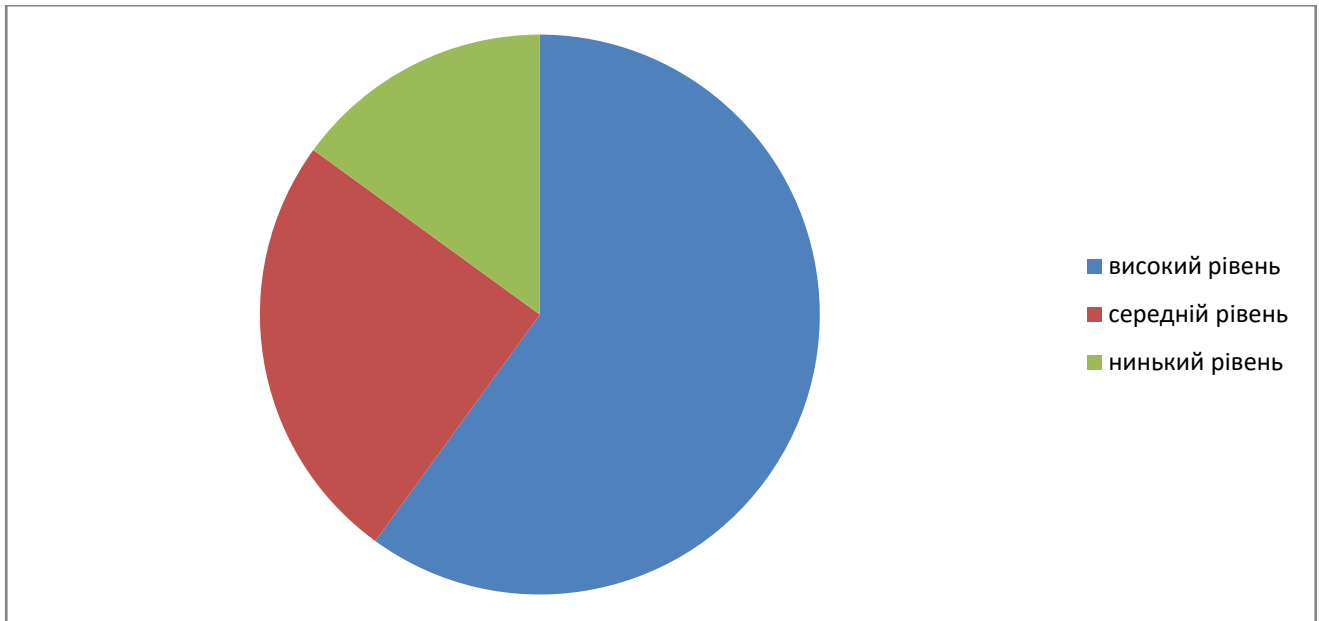
Оскільки креативність думки безпосередньо пов'язана з навчально-дослідною діяльністю, на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» були використані такі досліди як от: «Город на підвіконні», «Лимонний вулкан», «Мандрівна вода», «Зубна паста для слона», «Об'ємні самороби».

Зміст уроків «Я досліджую світ» має сприяти виникненню умов для формування особистісних якостей: зацікавленості, ініціативності, самостійності, розумової активності, допитливості.

Основою продуктивності в навчанні є позитивна мотивація, потреби, активність, творчі здібності школярів, і самостійна практична діяльність. Учні кожного з них досягненням з використанням різних засобів мають внутрішнє зростання та набувають нових якісних прагнень до самоствердження. Зокрема, специфіка емоцій полягає в тому, що вони відображають відношення між потребами та можливістю успішної реалізації відповідної діяльності суб'єкта навчання.

Відповідно, ще однією з педагогічних умов розвитку творчого мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є застосування міжпредметних зв'язків, поєднання учизапитання і завдання з дидактичного матеріалу інших навчальних дисциплін. Суть завдань повинна розкривати глибинність сприймання та розуміння навколишньої дійсності, створювати емоційний відгук, який є досить значущим елементом творчого мислення молодших школярів [29, с.37].

Після впровадження в практику вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» виокремлених педагогічних умов, досліджуючи рівень розвитку творчого мислення молодших школярів на формуальному етапі дослідження ми зробили кількісний аналіз отриманих даних в контрольній групі (4-А клас), в результаті якого визначили наступне: серед 24 досліджуваних 60% від загальної кількості молодших школярів, виявляють високий рівень розвитку творчого мислення; 25%, школярів мають середній рівень розвитку творчого мислення; і тільки у 15% школярів, виявили низький рівень творчого мислення в процесі пізнання довкілля.

Результати діагностики рівнів сформованості творчого мислення на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» на формувальному етапі дослідження

Згідно отриманих даних, можемо встановити факт, що в більшості молодших школярів високо розвинене творче мислення. Також дослідження показало, що 25% респондентів мають середню здатність виявляти креативність у логіці думок. Низький рівень творчого мислення у найменшій кількості респондентів (15%), це говорить про те, що в них воно найменш розвинуто, тобто такі учні мають нечітке, танелогічне мислення.

Тому це дає підставу здійснювати пошук інноваційного досвіду щодо розвитку творчого мислення молодших школярів за рахунок їх активного залучення до науково-дослідної діяльності.

Висновки до третього розділу

Відповідно до мети дослідження, нами було проведено констатувальний та формувальний етапи дослідження, які спрямовані на виявлення рівня сформованості вияву творчого мислення молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Позитивним у результатах експерименту відзначимо третину молодших школярів на високому рівні сформованості творчого мислення. Однак, є й ті, які потребують значного педагогічного супроводу, у зв'язку із тим, що продемонстрували наявність середнього та низького рівнів розвитку означеної якості.

Враховуючи, результати констатувального етапу дослідної роботи, значна кількість респондентів мають середній і низький рівні вияву творчого мислення в пізнавальній діяльності, обумовило необхідність пошуку та обґрунтування ефективних педагогічних умов. Також в цьому аспекті дещо змінено форми, методи і прийоми навчання із спрямуванням їх на стимулювання креативності молодших школярів.

Результати здійсненого дослідження підтверджують відповідну обґрунтованість зазначених педагогічних умов розвитку творчого мислення молодших школярів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження з проблеми розвитку творчого мислення молодших школярів у процесі навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» нами з'ясовано:

1. Передумовою творчого мислення є його розвиток, що характеризується нероздільністю з практичною діяльністю. Це поступовий шлях особистості, який спрямовується переходом певних кількісних змін у якісні показники, її становленням, формуванням і відтворенням.

Базою процесу креативного мислення молодших школярів є активний пізнавальний процес, результатом якого постає особистісне новоутворення, що має проявлятися під час цілеспрямованої діяльності. Виокремлено структурні компоненти творчого мислення молодших школярів: мотиваційний, когнітивний і емоційний.

2. Розкрито, що сутнісні характеристики творчого мислення дітей молодшого шкільного віку ґрунтуються на їхніх індивідуальних особливостях: природних задатках (нахилах), приналежності до конкретного типу темпераменту, специфіки характеру сприймання дійсності.

Характерними віковими особливостями молодших школярів в навчальній діяльності є стійкість у відтворенні набутих знань різними нестандартними способами.

Творче мислення молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» доцільно розвивати, опираючись на репродуктивну та інноваційну пізнавальну діяльність, яка є найкращим та ефективним проявом ініціативно-творчого вияву індивідуальних особливостей дітей.

Процес навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» потрібно здійснювати, базуючись на таких принципах: індивідуалізація освітнього процесу, вільне творче вираження школярів, практичне пристосування дітей до навколишньої дійсності, природи, цілеспрямовано здійснювати педагогічний вплив на молодших школярів,

враховуючи при цьому їхні вікові особливості у процесі пізнавальної діяльності.

Відзначимо, що одним з основних суттєвих засобів у розвитку творчих здібностей на уроках «Я досліджую світ» є комунікативність практичної діяльності, у процесі якої є можливість реалізуватися навчання та виховання через продуктивне спілкування..

3. Зважаючи на окреслені мотиваційний, когнітивний та емоційний критерії, визначено високий, середній і низький рівні сформованості розвитку творчого мислення молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

Під час констатувального експерименту виявлено, що значна частина молодших школярів мають низький і середній рівні, а це потребує розробки ефективних педагогічних умов для розвитку їхнього творчого мислення в процесі продуктивної діяльності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

4. Виявлено, що ефективним розвиток творчого мислення учнів початкових класів на уроках «Я досліджую світ» можливий при забезпеченні дотримання визначених педагогічних умов:

- врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів;
- проблемний виклад навчального матеріалу;
- використання сучасних інноваційних технологій вивчення освітньої галузі «Природознавство»;
- стимулювання позитивних емоцій учнів під час творчого процесу, дієвості їхньої творчої;
- застосування міжпредметних зв'язків у навчанні та інтеграція змісту мистецьких дисциплін;
- практичне спрямування набутих знань;
- залучення молодших школярів до пізнавальної науково-дослідної роботи.

Таким чином, за результатами дослідження можемо відзначити, що мети досягн

уто, поставлені завдання виконано. Проте, здійснене дослідження не висвітлює всіх аспектів окресленої проблеми та потребує подальшого обґрунтування й впровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анікіна Н. Педагогічна підтримка обдарованості. К.: Знання, 2005. 210 с.
2. Антонішева В.Л. Визначення сутності поняття креативності в психолого-педагогічній науці. В.Л. Антонішева. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. 2010. Вип. 14, книга II. С. 1118.
3. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: [монографія]. за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С.1441.
4. Арделян О. Загально пізнавальні вміння як компонент критичного мислення молодших школярів. «Рідна школа». 2001. № 4. С.78-80.
5. Байбара Т.М. Я і Україна : підручник для 3 класу. Т.М. Байбара, Н.М. Бібік. Київ : Форум, 2005. 177 с.
6. Баюк А.Ф. Педагогічний словник. А.Ф. Баюк, М.І. Голованський. Хмельницький : Вид-во Хмельницький центр ДМСУ, 2006. 96 с.
7. Барко І. В., Тютюнников А.М. Як визначити творчі здібності дитини. Київ, 1991. 79 с.
8. Богданович М.В. Математика 3 клас: підручник . М.В. Богданович. [3-тє вид.]. Київ : Освіта, 2006. 160 с.
9. Булка Н.І. Розвиток креативності у молодших школярів із порушенням соціальних зв'язків: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Н.І. Булка. Одеса, 2005. 19 с.
10. Булка Н.І. Креативність і соціальна компетентність. Практична психологія та соціальна робота. 2001. № 10. С. 46-49.

11. Василькевич Я.З. Креативність як інтегральна творча здібність: теоретичні основи вивчення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка. 2013. Вип. 24. С. 25-29.
12. Войтенко О.В. Розвиток творчих здібностей школярів на уроках літератури . О.В. Войтенко. Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Харків : ХДПУ, 1997. С. 172 – 178.
13. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09 . Т.В. Воробйова. Тернопіль, 2014. 19 с.
14. Воронцова Т.В. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ. : Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
15. Галендей Г. Розуми про шляхи розвитку творчих здібностей і обдарованості учнів «Початкова освіта» 2001. № 15. С.6.
16. Гергель Є.Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей у підлітковому віці: дис.. кандидата психол. наук: 19.00.07 . Є.Л. Гергель. Київ, 2008. 289 с.
17. Гергель Є.Л. Розвиток креативних здібностей у молодших школярів. Проблеми загальної і педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. АПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. Київ, 2017. Т. 4. Ч. 2. С. 80-85.
18. Гільберг Т.Г. Природознавство. 1 клас: підручник . Т.Г. Гільберг, Т.В. Сак. Київ : Генеза, 2012. 112 с.
19. Гнатюк О.В. Основи здоров'я. 1 клас: підручник . О.В. Гнатюк. Київ : Генеза, 2012. 111 с.
20. Габеркорн І.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання: автореф. канд. пед. наук: 13.00.04 / І.І. Габеркорн. – Херсон, 2013. –20 с

21. Губенко О.В. Як розвивати у дитини нестандартне мислення // Обдарована дитина, 1998, № 7. С. 40-43.
22. Дичківська І.М. Іноваційні педагогічні технології: навч. посібник. І.М. Дичківська. Київ : Академвидав, 2004.
23. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки. Нові технології навчання: Наук.-метод, зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця, 2012. Вип. 71. С. 8-15.
24. Калініна Е. Інтегровані уроки з образотворчого мистецтва. Початкова школа, 2000. №2. С. 37-38.
25. Костюк Г.С. Здібності і їх розвиток у дітей. К: Знання, 2003. 80 с.
26. Концепції креативності Дж. Гілфорда, Э.П.Торренса Електронний ресурс. Режим доступу: <https://psy.wikireading.ru/2437>
27. Кліменко В. Механізм творчості: чи можна його розвивати? К.: Шкільний світ, 2001. – 95с.
28. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник. А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. [3-тє вид., випр]. Київ : Знання-прес, 2008. 447 с.
29. Кульчицька О.І. Творчі здібності та особливості прояву в дитячому віці// Обдарована дитина. 2000. №1. С.10-13.
30. Моляко В.О. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта: монографія / В.О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н.А. Ваганова [та ін.]; за ред. В.О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.
31. Освітні технології: навч. посібник. О.М. Пехота, А.З. Кіктенко та ін. Київ: А.С.К., 2001.
32. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема / В.В. Павленко. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип.85. С. 152-158.

33. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: Монографія. Житомир, 2017. 158 с.
34. Педагогічний словник. за ред. М. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
35. Петерсон Л.Г. Математика. 1 клас: підручник. I-IV Частина. Л.Г. Петерсон. Суми, 2011. 122 с.
36. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. . О.І. Пометун. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
37. Понасенкова С.В. Обдаровані діти: формування та розвиток здібностей (психологічний аспект) . С.В. Понасенкова. Проблеми виховання. 2003. №2. С. 21-35.
38. Подолянчук О.В. Розвиток креативного мовлення учнів початкових класів// Навчально-виховний комплекс. 2003. №10. С.25-27.
39. Приходько О.Ю. Розвиток творчого потенціалу студентів у процесі навчально-ігрової діяльності: теорія та історія педагогіки . О.Ю. Приходько. Харків, 1994. 18 с.
40. Професійна освіта : словник . уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
41. Розвиток креативного мислення молодших школярів. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-kreativnogo-mislenna-molodsih-skolariv34293.html>(дата звернення : 30.11.2018).
42. Серета І.О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.07 . І.О. Серета. Тернопіль, 2011. 18 с.
43. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: [монографія] . С.О. Сисоєва. Київ : Поліграфкнига, 1996. 406 с.
44. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

45. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. укл. О.Є. Антонова. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2014. 100 с.
46. Станіславчук І.М. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через ви-користання творчих завдань. Вінниця, 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/2003>
47. Танабаш Л. Креативність або творчі здібності / Л. Танабаш // Математика в школах України. 2004. № 11. С.8-10.
48. Філософія та історія креативної освіти. URL:http://yrok.at.ua/publ/filosofija_ta_istorija_kreativnoji_osviti/8-1-0-388
49. Харцій О.М. Значення креативності в освіті: Навчальний посібник. Х: Основа, 2008. 189 с.
50. Чорна Л.Г. Психологічне забезпечення розвитку творчих здібностей учнів «Обдарована дитина». 2001. № 5 С. 42.
51. Шипілов В. Перелік навичок soft skills та способи їх розвитку / В. Шипілов. URL: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml
52. Guilford J.P. Creativity.AmericanPsychologist. 1950. Volume 5, Issue 9.P. 444–454.
53. ThurstoneL.L.PsychophysicalAnalysis. The American Journal of Psychology, Vol. 38.No. 3 (Jul., 1927). pp. 368-389. URL:<http://www.dklevine.com/archive/refs4458.pdf>
54. Torrance E. P. The Search for Satori and Creativity.Buffalo N.Y. : Creative Education Foundation, 1979. 344 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Розробка уроку-гри з курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь) з метою розвитку творчого мислення учнів

Тема. Природознавчий брейн-ринг на тему: «Я охоронець природи»

Мета: узагальнити та розширити знання дітей про те, що обов'язком кожної людини є охорона природи; продовжувати роботу над художнім словом, збагаченням словника учнів; розвивати спостережливість, уяву, пам'ять; виховувати творчий потенціал дітей, здатність долати стереотипи мислення; вміти спілкуватися в команді й знаходити спільні рішення.

Технологія: Продовжить міркування на тему «Природа», «ТРВЗ», «Знайди правильний вибір», «Два – чотири – всі разом», «Мікрофон»).

Мета використання технології: розвивати спостережливість, навички спілкування в парі та групі, вміння переконувати та вести дискусію, вчити висловлюватися лаконічно, чітко формулювати свої думки, розвивати творче мислення, уяву.

ТРВЗ (теорія розв'язування винахідницьких задач)

1) Ви забули виключити кран. Як вода, яка тече декілька хвилин або годин, впливає на забруднення атмосфери? (Відповіді дітей.)

Ви збираєтесь вранці до школи. Умиваєтесь і навіть, можливо, не замислюєтесь, чому з крана тече вода. Вона до нашого крану надійшла з ріки по трубах. Що ж її примусило рухатись по них, долаючи шлях, підніматися вгору на найвищі поверхи? Воду в трубах перекачують насоси. Звичайно, вони зовсім не схожі на той насос, яким ви звикли користуватися, накачуючи велосипедні шини. У цьому водяному насосі колесо, швидко обертаючись, перекачує воду. І це колесо обертається завдяки електричному двигуну.

Електричний струм приводить до дії електродвигун. Електроенергію

виробляють на електростанціях.

• Прослідкуємо за цим за допомогою схеми:

кран => насос => електродвигун => електроенергія =>паливо => забруднення атмосфери.

2) Хлопчик поїхав у село до бабусі і там зруйнував гніздо сови. Через рік бабусина корова почала давати менше молока. Як це пов'язано?

ДОДАТОК Б

Розробка уроку-проєкту з курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь) з метою розвитку творчого мислення учнів

Урок-проєкт: Збережемо першоцвіти

Мета проєкту: учити спостерігати та встановлювати взаємозв'язки в природі, визначати головне та другорядне під час спостережень; формувати у дітей уявлення про різноманітний світ рослин, їх різноманітність та значення у природі; виробляти вміння розпізнавати першоцвіти, правильно поводитися влісі; виховувати інтерес й дбайливе ставлення до рослин.

Обладнання: живі квіти, малюнки рослин, довідкова література про першоцвіти, Червона книга України, мультимедійна система.

Тип проєкту: груповий.

Тип за тривалістю виконання: середньостроковий.

Тип за результатом діяльності: інформаційний.

Провідна проблема: вдосконалення мовлення учнів, розвиток спостережливості, творчої уяви, уміння працювати в групі.

Спосіб вирішення проблеми: бесіда з батьками, робота з додатковою літературою, спостереження.

Освітній продукт: презентація, малюнки за власними спостереженнями, пам'ятка друга природи, стінгазета, фото колаж.

Етапи роботи над проєктом:

I. Постановка проблеми.

II. Планування:

Створення творчих груп: «Художники», «Фотокореспонденти», «Науковці», «Природолюбів»:

- перша група: «Художники» (малюють плакат на захист весняних квітів на основі власних спостережень);
- друга група: «Фотокореспонденти» (фотографують першоцвіти своєї місцевості для створення фотоколажу);
- третя група: «Науковці» (знаходять інформацію про першоцвіти, які занесені до Червоної книги України в Інтернеті, енциклопедіях, довідниках);
- четверта група: «Природолюбів» (складають пам'ятку друга природи «Як зберегти первоцвіти»).

III. Пошук інформації та її систематизація

A. Опрацювання додаткової літератури, рекомендованої вчителем

B. Обробка інформації

IV. Продукт, створений в ході вирішення поставленої проблеми:

Продуктом можуть бути: малюнки, фотографії, оповідання, презентація, малюнки за власними спостереженнями, пам'ятка друга природи, стінгазета, фотоколаж.

Підготовка матеріалів до презентації проекту.

V. Презентація. Самооцінка проектів.

Папка (портфоліо), в якій зібрані всі робочі матеріали.

ДОДАТОК В

Ігри-спостереження для розвитку творчого мислення учнів

1. Знайти на дотик.

Матеріал: овочі, фрукти кладуть в мішечок, який дається кожному учневі.

Коробка з такими самими предметами є у вчителя.

Правила: заняття проводиться одночасно з 2–3 дітьми. Учень кладе руку в мішечок, вчитель по одному предмету ставить на стіл. Учень

використовує зоровий взірець, знаходить такий самий предмет в мішечку, у разі помилкового вибору учневі пропонується розглянути предмет і дати йому словесний опис.

Після цього учень знову розшукує на дотик інший предмет. Гра проводиться 4–5 хв.

2. Хто більше побачить.

Матеріал: парні іграшки тварин чи зображення тварин, які відрізняються одне від одного деталями.

Правила: при першому проведенні гри опис предмета проводить вчитель, характеристику іншого предмету дають діти. Вчитель, навчаючи дітей прийомом обстеження предмета, перш за все дає загальну характеристику основних частин, потім описує дрібні деталі. Якщо дітям важко описувати іграшки, то вчитель задає питання, виділяє наступну деталь, просить назвати, якої вона форми. Хто добавить ще одну деталь, останню, виграє. Гра проводиться 5–6 хв., повторюється при заміні предмету.

3. Знайти помилки.

Травневий день діти провели в лісі. Вони грали, бігали, кричали, рвали квіти, плели вінки, збирали великі букети конвалій. На полянці розпалили вогонь, пообідали і залишили після себе багато сміття. Зловили їжака і забрали його додому.

4. Ліс – хто в ньому живе?

Гру проводимо під час прогулянки чи екскурсії в лісі (парку), наперед визначивши, хто над чим працюватиме (дерево, галявина тощо). Діти уважно розглядають, вивчають своє дерево на дотик, на запах, його форму й структуру кори. З'ясовують, які особливості притаманні саме цьому дереву (дупло, пташине гніздо, будиночок білки, ходи, зроблені комахами...). Спостерігають, кому належить гніздо, які комахи живуть під корою. Оглядаючись навколо, знаходять «родичів» свого дерева. Робота продовжується в класі. На дошці розвішуємо малюнки із зображенням лісових мешканців, яких зустрічали під час прогулянки в лісі.

Намагаємось відтворити в малюнках дитячі враження від лісової прогулянки. Граємо в рухливу гру, імітуючи рухи різних лісових мешканців. Спробуємо порівняти життя людини з життям тварин (добування їжі, родинне життя). Будемо повторювати прогулянки до нашого дерева, лісу, галявини в різні пори року, водночас аналізуючи значення кожної пори року в житті нашого дерева, а також в житті лісових мешканців.

ДОДАТОК Г

Бесіда для учнів початкових класів задля розвитку творчого їх мислення

1. Що таке природа?
2. Що відносимо до об'єктів природи?
3. Що цікавого можемо спостерігати в природі?
4. Звідки Ви отримуєте інформацію про навколишній світ?
5. Як Ви себе поводитье у природі?
6. Як Ви вважаєте, людина є складовою природи?

ДОДАТОК Г

Бесіда для вчителів початкових класів щодо проблеми розвитку творчого мислення молодших школярів

1. Яка роль творчого мислення в навчальній діяльності молодших школярів?
2. Як часто Ви використовуєте цікавий, творчий матеріал на уроках «Я досліджую світ»?
3. Які засоби (робота з підручником, ігри, проблемні завдання) формування креативної діяльності Ви найчастіше використовуєте на уроці «Я досліджую світ»?
4. Що допомагає Вам розвивати творчу діяльність учнів на уроках «Я досліджую світ», а що заважає?
5. Що мотивує Вас розвивати творчу діяльність учнів на уроках «Я

досліджую світ»?